

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ  
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“  
Секция за българска диалектология и лингвистична география

*Снежана Кочева Александрова*

НАЗВАНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОБЛЕКЛАТА И ТЯХНОТО ИЗРАБОТВАНЕ  
(лексикосемантична характеристика)

*Автореферат на дисертация за присъждане на  
образователната и научна степен „доктор“  
в областта на висшето образование „Хуманитарни науки“,  
професионално направление „Филология“, шифър 2.1*

София  
2020



БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ  
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“  
Секция за българска диалектология и лингвистична география

*Снежана Кочева Александрова*

НАЗВАНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОБЛЕКЛАТА И ТЯХНОТО ИЗРАБОТВАНЕ  
(лексикосемантична характеристика)

*Автореферат на дисертация за присъждане на  
образователната и научна степен „доктор“  
в областта на висшето образование „Хуманитарни науки“,  
професионално направление „Филология“, шифър 2.1*

Научен ръководител:  
доц. д-р Марияна Христова Витанова

София  
2020

Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на Секцията за българска диалектология и лингвистична география на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН на 13.07.2020 г. и е насочен за защита с Протокол № 17 от 16.07.2020 г. на Научния съвет на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН.

Дисертацията се състои от увод и две глави (теоретична основа на изследването, разделена в три части; класификация на названията, свързани с облекло, разделена в шест части), заключение с изводи, литература (393 заглавия) и източници (80 заглавия), списък на съкращенията (географски райони, териториални диалекти и автори), справка за приносните моменти и списък на публикациите по темата на дисертацията. Общият обем на труда е 220 страници, 539 357 знака (с интервалите).

Защитата ще се състои на 16.11.2020 г. от 11 часа в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, бул. „Шипченски проход“ № 52, блок 17.

#### **Научно жури:**

проф. д-р Лучия Антонова-Василева – председател  
доц. д-р Илияна Гаравалова  
проф. д-р Йорданка Захариева, д.н.  
доц. д-р Татяна Илиева  
доц. д-р Ани Кемалова

#### **Резервни членове на научното жури:**

доц. д-р Йоанна Кирилова  
проф. д-р Маргарет Димитрова

## СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

|             |                                                                                                                                                         |           |
|-------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>I.</b>   | <b>УВОД.....</b>                                                                                                                                        | <b>6</b>  |
| I. 1.       | Актуалност на темата на дисертацията.....                                                                                                               | 6         |
| I. 2.       | Обект, предмет, цели, задачи, методология.....                                                                                                          | 6         |
| <b>II.</b>  | <b>ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....</b>                                                                                                           | <b>9</b>  |
| II. 1.      | Научни подходи, методи, критерии и терминология за целите на проучването.....                                                                           | 9         |
| II. 2.      | Системни отношения – общи особености и различия, на лексикално равнище в българските говори. Теоретични постановки.....                                 | 15        |
| II. 3.      | Преглед на научните изследвания за названията, свързани с облеклата и тяхното изработване: етноложки, социокултурни, лингвистични и лексикографски..... | 21        |
| <b>III.</b> | <b>КЛАСИФИКАЦИЯ НА НАЗВАНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ОБЛЕКЛАТА И ТЯХНОТО ИЗРАБОТВАНЕ (ЛЕКСИКОСЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА).....</b>                                   | <b>29</b> |
|             | <b>ЗАКЛЮЧЕНИЕ .....</b>                                                                                                                                 | <b>40</b> |
|             | <b>Изводи.....</b>                                                                                                                                      | <b>41</b> |
|             | <b>Цитирана литература в автореферата .....</b>                                                                                                         | <b>46</b> |
|             | <b>Списък на съкращенията (географски райони, териториални диалекти и автори).....</b>                                                                  | <b>53</b> |
|             | <b>Справка за приносните моменти в дисертационния труд.....</b>                                                                                         | <b>56</b> |
|             | <b>Списък на публикациите по темата на дисертацията.....</b>                                                                                            | <b>57</b> |

## **I. УВОД**

Облеклото в границите на народността е изразител на групова или по-тясна селищна принадлежност на езиковия колектив и в сравнение с останалите компоненти на материалната култура е в най-непосредствена връзка с човека, като формира едни от първите зрителни представи за етноса. Проследяването на настъпилите промени в означенията и названията за българското облекло, което, движейки се от традицията като постоянна величина и задължителен елемент с установения си състав до динамичен формален показател за начин на живот в по-ново време, показва както названия за реалии, станали част от пасивния речников фонд, така и реализации, активни и днес.

В **уводната глава** се посочват мотивите и необходимостта от проучване на диалектни названия, свързани с облеклото и неговото изработване, в българските говори. На тази база се формулират обектът, предметът, целта, задачите и методологичната основа на изследването.

### **I. 1. Актуалност на темата на дисертацията**

Интересът към определената тема на дисертацията е провокиран от липсата на цялостно лексикосемантично проучване в лингвогеографски аспект за системата от названия за облекло в българските говори. Изследваният лексикален материал за делничното и празничното традиционно облекло и принадлежностите, свързани с него, е лично събиран от теренна работа в с. Гела, Широколъшки район, от Архива на Окръжен исторически музей – Смолян и от Архива на Българския диалектен речник към Секцията за българска диалектология и лингвистична география при Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, както и от публикувани източници – диалектоложки речници и монографични изследвания, лексикални карти, етноложки проучвания и др., създавани в период от над сто години.

### **I. 2. Обект, предмет, цели, задачи, методология**

**Обект** на дисертационния труд са названията, свързани с облеклата и тяхното изработване, в българските диалекти, които се обединяват от общата си предметна съотнесеност към понятието ‘вещ, изработена от човека, предназначена за покриване или обличане върху тялото’. Лексемите се разпределят в пет тематични групи: общи названия за облекло, названия за горно женско облекло, названия за горно мъжко

облекло, названия за обувки и на принадлежности за обуване и названия за накити. В групите за названия за обувки и на принадлежности за обуване и названия за накити се обособяват подгрупи. Предварително обработената база данни от емпиричен материал провокира научния ни интерес, въз основа на което към обекта на проучване експериментално се прибавят и названия за цветове на принадлежности за обличане, обуване и украса.

**Предмет** на изследването са системните отношения в лексикосемантичната група за облекло, което включва: начините за формиране на значението и пътищата за възникване на диалектните лексикални сходства и различия на посочените названия в българските говори чрез разкриване на специфичните езикови особености и системните отношения между лексикалните единици.

**Основната цел** на изследването е да се класифицират събраните названия от лексикосемантичната група за облекло в тематични групи и подгрупи и да се изследват парадигматичните отношения между езиковите единици чрез системния лингвистичен подход на методологичната основа на компонентния анализ.

Постигането на поставената цел се свежда до решаването на следните **задачи**:

1. Представяне на теоретични постановки по изучавания проблем с преглед на литературата и избор на научни подходи, методи, критерии и терминология за целите на проучването;
2. Някои научни тези в проследяването и анализирането на спецификите и промените, настъпили в лексикалната система на диалектите, валидни и с оглед на названията, свързани с облеклата и тяхното изработване;
3. Класифициране на названията за облекло в тематични групи и подгрупи, обединени по понятийни критерии според общи семантични признаци и разпределени по териториален обсег;
4. Анализ на лексикосемантичните особености на диалектната лексика;
5. Обобщаване на наблюденията и резултатите от проведеното изследване;
6. Перспективи за следващи проучвания по темата.

**Методът на изследване** е предимно аналитичен (описателен), но с цел илюстриране на определени явления и тенденции се използват и някои количествени показатели.

За **основен подход** при изследването на диалектните названия е избран ономасиологичният, който разглежда номинативната функция на думите като резултат от взаимодействието между екстра- и интралингвистични фактори. Последователно е приложен и семасиологичният подход за разкриване на семантичния обем и семантичната структура на лексемите и характера на семантичните връзки между названията в макродиалектен план. За целите на дисертационния труд се включват съпоставителният метод, културологичният подход и лингвогеографските данни.

**Изучаването** на лексикосемантичните характеристики и лексикалните особености на названията за облекло в диалектите е в тясна връзка и взаимозависимост с интензитета на промените в книжовния език, народните говори, културата и развитието на обществените процеси, което позволява да се установят известни закономерности в обогатяването и спецификата на диалектния речников състав.

## **II. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО**

**Втората глава** се състои от три части, всяка от които завършва с изводи.

### **II. 1. Научни подходи, методи, критерии и терминология за целите на проучването**

В първата част са изложени научни подходи, методи, критерии и терминология за целите на проучването. Обединяващ център при разглеждането на явленията във връзка с останалите е включването на основните теории за системния подход при изучаването на лексиката. Съобразно целите и задачите на изследването се приема, че при тематично групиране на диалектната лексика могат да се разгърнат връзките и да се определи съвкупността от установени отношения между езиковите единици в по-широки параметри. Компромисното включване на названията за цветове към названията за облекло се обосновава като експериментален опит да се използват признаците на денотатите за изучаването на десигнатите. По отношение на лексикосемантичния анализ на лексикалните единици са разгледани теоретични постановки като основателна предпоставка за прилагането на системния лингвистичен подход на методологичната основа на компонентния анализ с уточняване на въведената терминология в параметрите на изследването. В предложената работа се мотивира прилагането на системния подход с включването на ономасиологичния, семасиологичния, съпоставителния, синхронно-типологичния метод, както и на лингвогеографските данни и на културологичния подход. Посочен е периодът от края на XIX до 70-те години на XX век с прояви и от съвремието, в който се поставя обектът на изследване.

Един от най-видните представители на Пражкия лингвистичен кръжок и създател на славянската структуралистка школа в лингвистиката – Н. С. Трубецкой, в своето научно есе „Вавилонската кула и смесването на езиците“ при апробиране на закона за фрагментацията подчертава, че действието му „не води до анархическо (безразборно) разпръскване, а до стройна хармонична система, в която всяка част, до най-малката, запазва своята ярка, но повторяема индивидуалност, а единството на цялото се постига не чрез обезличаването на частите ѝ, а чрез непрекъснатостта на пъстротата му в езиковата мрежа“ (Трубецкой 1925). Приведеният текст е своеобразна експозиция към разглеждането на езика и в частност на лексикалния му състав като системна организация от езикови единици съобразно предмета на настоящото изследване.

По отношение на принципа на системата съществува голямо разнообразие от гледища според вида на езиковите отношения и въпреки различните хипотези на всяко едно езиковедско течение обединяващ център е разглеждането на явленията във връзка с останалите.

В изложението на тази част са представени научни теории с акцент върху лексикологията от ранните застъпници на системния подход до последователите му като концептуална основа на изследователската позиция в дисертацията (Покровски 1895; Трир 1931; Порциг 1934; Вайсгербер 1962; Щерба 1940; Виноградов 1953; Косериу 1990; Мутафчиев 1971; Тодорова 1977; Пернишка 1982; Михайлова 1985; Вендина 2001).

Системният подход е определящ не само в лексикологията, но и при проучването на диалектната лексика. На съвременен етап се изтъква „необходимостта да се покажат основните характеристики на лексикалната диалектна система, най-важните черти на диалекта, които го отличават от редица други диалекти и го противопоставят с книжовния език. Такова изясняване може да бъде резултат от сравняването не на отделни думи, а доколкото е възможно, на максимално представени редове от думи, различни по отношение на тяхната организация“ (Сороколетов, Кузнецов 1987: 220).

Съществуват различни критерии за разпределянето на думите в съставни обединения, формиращи лексикалната система на езика. **Съобразно целите и задачите на изследването се приема, че при определено групиране на диалектната лексика могат да се разгърнат връзките и да се определи съвкупността от установени отношения между езиковите единици.**

Класификацията на лексикалния материал по тематични (ТГ) и лексикосемантични групи (ЛСГ) е един от най-често прилаганите модели за изучаване на лексикалната система на езика. **Основният обект на изследване в настоящата работа са имена с преобладаваща денотатна част, назоваващи конкретни предмети, характеризиращи се с множество свойства, връзки и отношения, създаващи безкрайни различия.** Вещите, означавани с конкретни имена, допускат разнообразни интерпретации, тъй като се отличават с индивидуалност, безгранично своеобразие и неповторяема особеност на свойствата. Тази постановка е важно условие при избора на групирането на названията за облекло с цел изследване на лексикосемантичните им характеристики. **Компромисното включване на названия за цветове на принадлежности за обличане, обуване и украса като допълнителен**

**обект на изследване в дисертационната работа предварително уговаря разширяването на параметрите на тематичния обхват на проучваната отраслова лексика.** Участието на названия за качества, свързани с термини за цвят, към названията, свързани с облекло, в това изследване се предпоставя от възможността да се идентифицира какъв е общият обем и каква е степента на детайлизация на лексикалния запас в една или друга тематична област, като разглеждането на лексиката в тематичен аспект има преимуществото да установи по-пълно и всеостранно взаимовръзките между думите и означаваните с тях предмети и явления.

При проследяване на становищата по въпроса за изучаването на лексикалните единици в ТГ или ЛСГ се наблюдават различия по отношение на определянето на тяхната същност. Някои изследователи като Ф. П. Филин разбират ЛСГ като своеобразно семантично поле (Филин 1957). Разграничаването на тематични и лексикосемантични групи Д. Н. Шмельов схваща като израз на системността в лексиката и еднакво важен обект на нейния анализ, като за ТГ отбелязва, че езиковите отношения между компонентите ѝ са винаги налице, но се проявяват в различна степен (Шмельов 1964). Р. Мутафчиев в параметрите на семантичното поле чрез разграничаването му от тематичните групи добавя много от същностните характеристики на ЛСГ (Мутафчиев 1971). В. Г. Гак изхожда от трактовката за йерархичния принцип при формирането на езиковите категории и за пример на обединения от категориален тип дава ЛСГ, които се образуват от думи, обединени по сходство на значението (Гак 1971), притежаващи характеристиките на граматична еднородност (от една и съща част на речта), семантична еднородност (с наличието на инвариантна сема) и еднородност на парадигматичните отношения (способността на взаимозаменяемост при определени условия). Ел. Тодорова представя ЛСГ като системно организирана семантична група (Тодорова 1972). Й. Дапчева се придържа към определението на термина за ЛСГ от Ел. Тодорова, като уточнява, че немалко автори схващат понятието „семантично поле“ като лексикосемантична група, „т.е. като обединение от думи, между които са налице по-силно или по-слабо изразени парадигматични връзки“ (Дапчева 1986). За Ем. Пернишка определянето на същностните признаци на лексикалното значение става най-точно при изследване на думите по семантични полета или ЛСГ (Пернишка 1993). А. А. Уфимцева смята двете обединения от думи за равноправни в системата на езика (Уфимцева 1968). Причината за това по-скоро трябва да се търси в свойствата на лексикосемантичната система на езика. Предложението на Л. В. Бистрова, Н. Д. Капатрук и В. В. Левицки е, че

съществуват два вида ЛСГ, елементите на които се обединяват от значението на определена дума, наречена идентификатор, доминанта и ядро на групата, и имат едно общо значение на семантичния компонент (Бистрова, Капатрук 1980: 75, 77). П. Легурска от своя страна обосновава, че при екстралингвистичния подход за родова сема се приема семантичната тема, въз основа на която думите с денотативно значение се класифицират в тематични групи в определена предметна класификация (Легурска 2002).

За целите на настоящото изследване най-приложима е научната теза на В. В. Банкевич, според която ЛСГ може да се определи като инвариантна-функционална група от лексикални единици с денотативно-сигнификативен тип значения, а ТГ от своя страна се определя като функционално-инвариантна група от лексикални единици (в това число и словосъчетания), отразяващи определена област от действителността, със значения от денотативен тип, свързани предимно с родово-видови отношения (Банкевич 1985: 35).

Въз основа на представената теоретична проблематика и за целите на настоящата научна разработка се възприема **класификацията и лексикосемантичната характеристика на названията в българските диалекти, свързани с облеклата и тяхното изработване, да се извършват по тематични групи**, в които предметните имена отразяват определена област от действителността, обект от материалната култура, т. нар. артефакти, имат денотативен тип значения, в основата на които се отделят семантични и мотивационни признаци, и предимно са свързани с йерархичната организация на отношенията между думите като родово-видови или като част към своето цяло. Експерименталното включване на названия за цветове към названията за облекло получава интегрирано място в предложената класификационна схема съобразно изложеното тук схващане за възможен по-широк тематичен обхват на лексикален материал, свързан с принадлежности за обличане, обуване и украса.

Изследването на лексикосемантичната характеристика на названия за облекла в българските говори предопределя използването на метода на компонентния анализ (МКА), който се свързва със съставната структура на лексикалните значения, като терминът „сема“, въведен от Вл. Скаличка (Гулига, Шенделс 1976: 294, цит. по Стернин 1985: 34), в настоящата работа се използва като пределна семантична единица, която отразява определен признак на означавания предмет или понятие. В дисертационния труд се застъпва тезата на И. А. Стернин (Стернин 2015), че

компонентният анализ не се ограничава единствено с обособяването и изучаването на отделните компоненти на значението, а също така включва взаимоотношенията между тях, установяването на йерархията и взаимозависимостите помежду им при относителното проявление на конкретното значение. Прилагането на МКА дава възможност да се установи взаимовръзката на значенията на основата на определени диференциални признаци и въпреки различията в терминологията (Кузнецов 1980, 1988; Шмельов 1973; Шрам 1981; Гак 1971б, 1972, 1976; Бородина, Гак 1979; Пернишка 1993) у всички автори се проследява разбирането за йерархичната структура на значението, която представлява последователно подчиняване на семантичните компоненти на различно равнище на абстракция.

В голяма степен настоящото изследване се опира на становището на Ем. Пернишка за разглеждане на **лексикалното значение с наличието на център (ядро), изградено от родови (архисема) и видови семи (диференциални), и периферия**, в която се намират потенциални семи, отразяващи възможни характеристики на денотата (Пернишка 1993: 43). За подготовения в тази разработка лексикосемантичен анализ на названия за облекла се прилага и още един семантичен признак, който свързва две значения и се определя като **мотивационен**, като „по правило той е неексплицитен, неразчленен, неизразен формално“ (Пернишка 1993: 126).

В компонентния анализ на многозначните думи се използва терминът „лексикосемантичен вариант на думата“ (ЛСВ), въведен от А. И. Смирницки (Смирницки 1954), който може да се определи като елементарна лексикална единица, която представлява съвкупност от всички граматични форми на една дума в съотношение с едно от нейните значения. В настоящата разработка се отчита, че **между ЛСВ на многозначните думи съществуват сложни и многомерни отношения** на пресичане (метонимия и метафора); на включване (разширяване и стесняване на значението, родово-видови зависимости); на явления с характер на енантисемия; на относителна еквивалентност (различни употреби в речта на един и същи ЛСВ).

При интерпретирането на семантичната структура на изследваната лексика се приема **принципът на условността по отношение на установяване на системни отношения и разграничаването на значенията**, тъй като фиксираните употреби не са в един и същи говор (срв. Радева 1982: 20), а се разглеждат в макродиалектната система на българския език.

При систематизирането и класифицирането на предметните имена в тематични групи се използва **ономасиологичният подход**, който превръща екстралингвистичните

факти в достойние на системата и структурата на езика, т.е. изхожда се от един и същи факт от действителността, от отношението на понятието като познавателна категория към наименованието, като се търсят всички названия за неговото изразяване. За изследване на семантичния облик (обем и структура) на названията и за установяването на семантичните връзки между тях на макродиалектно равнище се прилага **семасиологичният подход**.

Проучването на названията за облекло откъм техния произход, заемането от чужди езици, причините за възникване и изчезване на отделни думи, непрекъснатите изменения в лексикалната семантика, изясняването на тези разновидности в диалектите в етапите на развитието им и в обсега на разпространение на лексиката предполага изследването да се разглежда и в диахронен диапазон чрез **съпоставителния метод**, като в настоящата разработка основно се прилага **синхронно-типологичният подход**.

**Лингвогеографските данни** в предложената работа получават съществена роля при определянето на ареалната характеристика на названията за облекло и границите им на разпространение, като картографирането на закономерностите и заедно с това на измененията (БДА 1988: Карта № 15, Карта 23; БДА 2001: Карти от № Л 77 до № Л 83) илюстрира неизолриано спецификата на явленията от лексикално естество чрез очертаването на различни изоглоси ареали, което допринася за по-пълното описание на диалектните единици.

Изучаването на лексиката за облекло в контекста на **културологичния подход** дава възможност да се установи ролята на екстралингвистичните фактори, които оказват влияние върху номинацията на отделните предмети и явления.

В тази част от изследването се посочват и условни времеви граници за **традиционен период от края на XIX до 70-те години на XX век** с прояви и от съвремението, в които се поставя обектът на изследване, като хронологичната рамка по-скоро отразява писмената регистрация на езиковите данни. При проследяването на този продължителен времеви отрязък се отбелязва, че вследствие на настъпили промени във всички сфери на обществения живот дрехата губи своята дискретност, своята строга индивидуалност, губи се традицията в нея, а придвижването към модерността неизменно се отразява и в означенията за нов тип облекло съобразно налагащите се тенденции. В проучването се включва и по-нова лексика за облекло от съвремението, за да покаже настъпилите „измествания“ и „настанявания“ при названията през последните десетилетия.

Направеният преглед на научни подходи, методи, критерии и терминология за целите на проучването не обхваща изцяло теоретичните трудове по проблематиката, която засяга настоящата разработка, но изборът ни се насочва към тези, които подпомагат предложеното изследване с оглед на поставените цели и задачи.

## **II. 2. Системни отношения – общи особености и различия, на лексикално равнище в българските говори. Теоретични постановки**

**Втората част** на втора глава е съсредоточена върху системните отношения от общи особености и различия на лексикално равнище в българските говори. Представени са научни тези, които намират пряко отражение в проучваната диалектна лексика за облекло във връзка с определянето на типовете и видовете лексикални отношения, делитбените критерии, лингвогеографското представяне, както и общите допирни точки между езикови и етнокултурни процеси.

Лексикологията в широкото си схващане се определя „като учение за системната организация на речниковия състав, което, от една страна, разглежда семантичната структура на думите, установява различните им смислови признаци, техните връзки и закономерни отношения и, от друга, анализира и показва тенденциите в развитието на лексикалната система, нейното функциониране, честотата на думите и тяхното използване в различните сфери и стилове на речта“ (Бояджиев 2002: 9).

Българската лексикална система в народните говори по цялото езиково землище запазва своята цялост, в която думите са взаимосвързани и си взаимодействат, подчинени на езикови закономерности, но показва по-подвижен характер и значителна езикова сегментация на понятията с употребата на голямо разнообразие от форми в резултат на развойни тенденции с различна хронология във всичките ѝ диалекти.

Ст. Стойков поставя нова основа в теоретическия подход към изучаването на българските говори, като за пръв път привлича диалектната лексика в установяването на основното диалектно членение на българския език и определя съществената ѝ роля чрез методите на лингвистичната география (Стойков 1963: 105–119). Принципната позиция на Ст. Стойков е, че „диалектите се оформят като езикови единици и се отделят един от друг на първо място по фонетични и речникови особености, а след това по морфологични и синтактични особености, но винаги имат в общи черти еднакъв граматичен строеж и основен речников фонд“ (Стойков 1993: 12).

Преди поставянето на тази издържана във времето теза Л. Милетич (Милетич 1984) при установяване на най-постоянните проявления на българския език в неговите наречия не разглежда лексикалното равнище, но отбелязва, че данните от топонимията са едно от доказателствата за старото единство на езика въпреки голямата разновидност на народните говори. От своя страна Б. Цонев (Цонев 1984) допуска възможността, че лексиката може да послужи за делитбен критерий, но не я развива с убеждението, че лексикалните разлики трябва да засягат по-широк кръг от думи. По-късно Максим Сл. Младенов обяснява, че естествената причина за налагането на тази теория от 30-те години на XX век са слабо проучените диалектна лексика и географското ѝ разпространение (Младенов 1978а: 67). Цв. Тодоров (Тодоров (1957) 1984) не изследва конкретно лексикалните различия, но прави своя принос към методика на диалектологията, като поставя основните ѝ задачи с определяне на границите на езика и на отделните говори, тяхното описание и историческо развитие с поддържане на тезата, че не всички страни на езика се развиват равномерно по степен, време и място, и подчертава, че етнографските, историческите и археологическите данни имат преди всичко спомагателна роля, а решаващо значение при установяването на езиковите родства или различия имат езиковите данни.

В първия системен преглед у нас на проблемите на общата и българската диалектология Ст. Стойков (Стойков (1968) 1993) изгражда стройна теоретична концепция върху проучването и класификацията на говорите, както и върху методологията за изследване на специфичните особености на българските диалекти. При разглеждането на диалектните различия в речника авторът подчертава, че езикът се намира в състояние на непрестанно движение и ако най-бавно се променя граматичният му строеж, то най-интензивно – речниковият състав и фонетичният му облик. За българския като един от най-разчленените в диалектно отношение езици се определя, че лексикалните различия между диалектите се проявяват в структурно-семантичния характер на думите и в обсега на тяхното разпределение. С изграждането на систематично разпределение по вид на диалектните думи – структурно-семантични и териториални, изследователят поставя стабилна основа на всички следващи диалектоложки проучвания в областта на лексикологията. За диалектната лексика Ст. Стойков обобщава, че пази архаични особености, много по-богата е за частните видови названия и основното ѝ различие от книжовния език е не в количеството думи, а в техния характер.

За разкриването на голямото и разнообразно речниково богатство на българския език и необходимостта от събирането на по-изчерпателен лексикален материал от българските диалекти Ст. Стойков и М. Сл. Младенов създават „Упътване за проучване лексиката на местен говор“ (Стойков, Младенов 1971), което представя един цялостен модел с методологична насоченост относно събирането, обработването, съставянето на речника и анализа на лексиката. Разработеното упътване продължава да се използва като матричен модел за проучване на диалектна лексика.

По-обстойното разглеждане на типовете лексикални различия между българските говори в Източна България се поставя от Максим Сл. Младенов (Младенов 1968). На базата на системно събран еднотипен и съпоставим материал от първите два тома на Български диалектен атлас (БДА 1964; БДА 1966) изследователят обособява няколко вида различия за предметната (терминологична) лексика: структурни, географски (териториални) и етимологически (произход на лексиката), които се прилагат и в настоящото изследване, и нарича различните названия на един и същ предмет *диалектно лексикално множество* (ДЛМ), а отделните значения на едно и също название – *диалектно семантично множество* (ДСМ) (Младенов 1968: 262). По-късно М. Сл. Младенов (Младенов 1978б) допълва проучванията си за диалектните лексикални различия, като посочва причините, които не са действали едновременно и на едно и също място, а в един широк хронологически диапазон от над едно хилядолетие по българската езикова територия, като са съдействали за оформянето на цялата съвкупност от лексикални различия между българските говори. В това изследване като синоним на въведеното понятие ДЛМ от предишните му теоретични постановки тук се използва единствено терминът *лексикални редове* (Младенов 1978б: 223), който е застъпен и в настоящата разработка. В 12 пункта схематично, без ареали, са посочени факторите, на които се дължат диалектните лексикалните различия като старинните лексикални различия в диалектни двучленни лексикални редове (*риза–кошуля, делва–връчва*); словообразователните процеси при обща (*прежда–прежба–прело*) и различна изходна база (*димеш–кадеш–турмеш–чуреш*); типичните случаи на заемане от чужди езици (*червен–ален–кникат*); образуването на нови названия чрез преносимост (по метафоричен, метонимичен път) на значенията (напр. при названия за кюнец – *кавал, калам, лула, мъсур* и др.); създаването на сложни названия; различните фонетични и морфологични варианти на отделни названия в лексикалните редове и др. (Младенов 1978б).

Хр. Халиолчев (Халиолчев 1978) извежда наред със синхронията и диахронията *диатопията*, т.е. пространственото измерение на езика в неговото единство и териториални вариации. Според изследователя по-сполучливи терминологични решения от ДЛМ и ДСМ на М. Сл. Младенов (Младенов 1968) са предложенията на А. Вейнен и Я. Гоосенс, а именно: „хетеронимия, хетероними като паралелни понятия спрямо синонимия, синоними и хетеросемия, хетеросеми като паралелни понятия спрямо полисемия и семи“ (Халиолчев 1978: 170). Теоретичният постулат определя различните географско фиксирани диалектни названия на един и същ десигнат като диатопични синоними, хетероними или членове на едно ДЛМ, а различните географско фиксирани диалектни значения на една словоформа като диатопични семи, хетеросеми или членове на едно ДСМ.

Предимството на изследването на Ив. Кочев (Кочев 1984) е, че се извършва лингвогеографски върху цялата езикова територия, а не върху част от нея, като за основен белег за диалектното членение на българския език се поставя вокално-консонантното взаимодействие в ятовия изоглосен пояс, през който преминават изоглосите на множество различни явления от акцентен, морфологичен, лексикален и словообразователен характер. Авторът уточнява, че териториалното делене въз основа на граматични критерии е слабо изразено, а членението на народните говори, направено въз основа на няколко от хилядите лексикални единици, не е сполучливо, тъй като се получават различни опозиции по ареали (Кочев 1984: 42).

При разглеждане на лексикалните различия между българския книжовен език и териториалните му говори В. Радева (Радева 1979а) застъпва тезата на Ст. Стойков, че отличителните особености между диалектите се отнасят до техния фонетичен облик и до лексикалния им състав. Проучването върху земеделската лексика в Централната балканска област в съотношението ѝ с книжовната лексика показва типологичното различие между тях, което се предопределя от различната сегментация на извънезиковата действителност. Изхождайки от схващането за лексикалната система на езика като единно цяло с вътрешносистемни връзки, В. Радева представя образуването на лексикалните обединения (ЛСГ) и при прилагането на компонентния анализ за определяне на семантичните признаци на включените думи в тях разкрива тъждеството в значенията им и различното им участие в семантични редове и лексикосемантични парадигми с другите членове в лексикалното обединение. Значителният брой диалектни видови названия в рамките на една ЛСГ, неприсъщи на книжовната лексика, се свързват и със значими за носителите на диалектите предмети и явления.

Представените от В. Радева различия в семантичната структура на общите за книжовната и диалектната лексика думи, разкрити чрез прилагането на теорията за ЛСВ, в известна степен се пресичат със семантичното изследване на лексиката в с. Смочево, Кюстендилско, на Р. Златанова (Златанова 1970), която поддържа принципната позиция на Н. И. Толстой, че „семантичният обем на думата е толкова по-широк, колкото по-малко число лексеми се пада на затвореното семантично пространство (поле), в което те влизат, и толкова по-тесен, специален, колкото по-голямо число лексеми се пада на това пространство“ (Толстой 1968: 346, цит. по Златанова 1970: 765).

В монографията си „Лексикалното богатство на българските говори“ В. Радева (Радева 1982) последователно разглежда същността на диалектната лексика и видовете диалектизми, особеностите в тематичното ѝ многообразие, системния ѝ характер и семантичната структура, както диалектното словообразуване и връзката на диалектните лексикални единици с историята на езика. Авторката изяснява езиковите параметри на диалектната лексика, като представя нагледно лексикалните различия в българските говори. Въз основа на тематичната съотнесеност на диалектните групи В. Радева обособява в изследването си осем тематични групи, между които и названия, свързани с облеклото и изработването му, напр. *карѹ̀га* ‘престилка’ (Род); *литàк* ‘тесен сукман, женска горна дреха’ (Соф, Год); *копарàн* ‘дълга мъжка дреха от вълнен плат’ (Соф); *гàлусник* ‘нагръдник’ (Врач); *косìчн’ак* ‘женски накит за глава от плетеници, по които са защити стари монети’ (Соф) и др. (Радева 1982: 33-35). По-широкото разглеждане на тематичната група за облекло с включване на названия за престилки, части на дрехата и накити се застъпва и в настоящото проучване.

Сл. Керемидчиева и М. Вачева-Хотева (Вачева-Хотева, Керемидчиева 2000) също следват тематичния принцип при проучването на лексикалната система на село Зарово, Солунско. Лексиката на говора е представена в 14 основни тематични групи, като групата за названия за облекло се обединява с названия за накити (Вачева-Хотева, Керемидчиева 2000: 71–72), което е още един пример за тематична обвързаност на по-широк кръг реалии от една материална област в подкрепа на настоящото изследване. Достоверно събраният материал от информатори преселници от някогашното солунско село Зарово е представен в речник с около 8000 лексеми.

Разкриването на териториалното разпространение на езиковите явления, в частност на лексикалните единици, се свързва с развитието на лингвистичната география, чиито методи започват да се прилагат още в началото на XX век, макар и

чрез спорадични опити (Младенов 1969: 413). Обобщаващият том на Българския диалектен атлас (БДА 1988) се създава на базата на всички излезли публикации и подготвени за печат трудове, като обхваща земите от целия езиков континуум (Мизия, Тракия и Македония). По-пълното оформяне на диалектните делитбени зони е осъществено в БДА 2001, Обобщаващ том, I – III, Фонетика. Акцентология. Лексика. Тематичният кръг на диалектна лексика за облекло и накити, обект на настоящото проучване, в част III „Лексика“ (108 карти) от Обобщаващия том на БДА е представен в седем карти от № Л 77 до № Л 83 съответно за названия на *риза*, *калпак*, *цървул*, *ямурлук*, *обици*, *гривна*, *мъниста*. Основният подход при този тип карти е ономасиологичният, отразяващ пътя от реалитета към понятието и неговата различна номинация в диалектите. Изготвянето на дигитална карта на диалектната делитба на българския език (Антонова-Василева, Керемидчиева, Василева, Кочева 2014), както и по-новото изследване на Лучия Антонова-Василева и Илияна Гаравалова (Антонова-Василева, Гаравалова 2012) утвърждават мястото на лингвогеографията при проучването на отличителните особености на българския език.

За сравнителното изучаване на славянските езици и в частност на българския език и на неговите диалекти ценен източник е изданието „Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 10. Народные обычаи“ 2015 (ОЛА 2015), посветено на лингвогеографското представяне на фрагменти от лексикалната система на славянските диалекти по отношение на традиционната духовна култура на славяните. Включените лексикални карти за названия на предметите ‘пръстен с камък’ (ОЛА 2015, карта № 14: 76) и ‘брачна халка’ (ОЛА 2015, карта № 15: 80) и картите за названията ‘жена в деня на сватбата’ (ОЛА 2015, карта № 11: 66) и ‘млада жена, омъжена наскоро’ (ОЛА 2015, карта № 13: 73) служат като опора на изследвания материал в настоящата разработка.

В последните години в изследванията за сходствата, различията и взаимодействията в диалектната система все повече се разкриват във взаимодействие с етнологията, етнолингвистиката и по-новото ѝ разклонение лингвокултурологията. Връзката между диалектологията и етнографията не е оспорвана, но по-скоро в изследванията до 80-те години на XX век решаващо значение имат езиковите данни при установяването на езиковите родства или различия, докато етнодисциплините са с помощно значение. Общите допирни точки между езикови (на диалектно равнище) и етнокултурни процеси се интерпретират в изследванията на Ив. Кочев (Кочев 1980),

Ст. Генчев (Генчев 1980), М. Сл. Младенов (Младенов 1981), С. Теллалова (Теллалова 1995), Н. Павлова (Павлова 1995), М. Витанова (Витанова 2012).

Представените теоретични постановки не изчерпват изследванията за системността, различията и пътищата за възникването им в лексиката на българските говори, но показват доказали се тези в развитието на лингвистичната мисъл при разглеждането на диалектната лексикална система в диалектическо единство с книжовния език и във връзка с материалната култура и народния светоглед, което намира пряко отражение в проучваната лексика за облекло.

### **II. 3. Преглед на научните изследвания за названия, свързани с облеклата и тяхното изработване: етноложки, социокултурни, лингвистични и лексикографски**

В част трета от втора глава е направен преглед на научните изследвания за названия, свързани с облеклата и тяхното изработване, в етноложки, социокултурен, лингвистичен и лексикографски аспект, като представянето на обекта от различни изследователски позиции показва изключителната разнородност на пространството на дрехата при т. нар. форемна лексика.

Изследванията, свързани с облеклата, в началото на XX век разгръщат по-скоро комплексния характер на описание в етнографски, социологически, културен, исторически и семиотичен аспект. В първите 50 години на XX век облеклото е активен предмет на изучаване сред широки среди от етнографи, фолклористи и учени, за да се разкрие типологията на българския народен костюм, да се очертае селищната му принадлежност, да се намерят общите му черти и различия и да се идентифицира социалната му значимост в материалната и духовната ни култура.

Данните от възрожденски, следосвободенски и съвременни текстове, събрани в изданията „Извори за българската етнография“, „Етнография на България“, „Етнография на Македония“, „Етнографски проблеми на народната духовна култура“, четиритомното издание на „Български народни носии“ (1960–1988), частите от сборниците, посветени на Добруджа, Пирински край, Капанци, Пловдивски край, Софийски край, Родопи, Странджа и Ловешки край, и др. са богати източници на лексикален материал за българския традиционен костюм.

Представеният социално-психологически портрет на българското народно облекло в изследванията на Д. Маринов „Народна религиозна вяра и религиозни

народни обичаи“ (Маринов 1994) и на Ив. Хаджийски „Бит и душевност на нашия народ“ (Хаджийски 2002) е използван в дисертацията по отношение на разкриване на характерните черти на облеклото във връзка с народния мироглед. Разработките в областта на семейната и календарната обредност на Ив. Георгиева, Г. Михайлова, Р. Иванова, Ст. Генчев, Н. Колев, Сл. Гребенарова, Кр. Кръстанова, М. Дечева и др. подпомагат настоящото изследване с разглеждането на облеклото в ритуала в представените лексикални единици, което показва по-обхватното му описание чрез елементите на традиционната култура.

В настоящото изследване за по-цялостния преглед на облеклото в границите на българската етническа общност се включват названия от описанията на Л. Милетич, М. и К. Телбизови, Н. С. Державин, Хр. Вакарелски, Ст. Л. Костов, Ал. Пижев, П. Коруев, К. Грънчарова и М. Дечева, които представят костюма на българите в Банат, Бесарабия, Приазовието, Мала Азия, Македония, в югозападния дял на Южните Родопи – село Кръстополе (Еникьой) и Габрово, Ксантийско, в село Зарово, североизточно от Солун, и в западните български земи (Пиротско, Царибродско и западната част на котловината Знеполе). Многобройните етнографски разработки върху традиционното облекло в определено селище или в по-голяма географска област, напр. Средните Родопи (Райкова 1981, 1986; Марева 2005), Източните Родопи (Велева 1969), Западните Родопи (Кръстева-Ножарова 1969), селищата по средното течение на р. Струма и западните български земи (Грънчарова 2002) и др., както и посветените на отделни елементи от народното облекло са неизчерпаеми извори за вида и ролята на българското народно облекло и принадлежностите към него.

Най-пълното възплъщение на функционално-структурния метод при изучаването на облеклото намира отражение в труда на П. Г. Богатирьов „Funkcie kroja na Moravskom Slovensku“ 1937 (Богатирьов 1971). Изследователят подробно описва различни разновидности на народния костюм – делничния, празничния, тържествения и обредния, като разглежда техните функции. В своите научни постановки Г. Михайлова (Михайлова 1983) и Р. Ганева (Ганева 2003) цялостно разгръщат функцията на българското традиционно облекло и неговите скрити значения. Като вещ познавач на традиционния български костюм във всичките му варианти М. Велева го описва и анализира детайлно както в териториално, така и във функционално отношение (Велева 1956, 1963).

Първата класификация на българските народни носии е предложена от Хр. Вакарелски и Д. Иванов (Вакарелски, Иванов 1941), след което тя неведнъж е обект на

изследователски интерес в трудовете на М. Велева, Г. Михайлова, М. Николчовска, А. Комитска, К. Грънчарова и др. Надграждащите системни постановки на тези български учени оформят представите ни за типологията на българското традиционно облекло в посока на утвърждаване на три основни типа българско женско облекло – двупрестилчен, сукманен и саян, и на два типа българско мъжко облекло – белодрешно и чернодрешно, многократно цитирани в дисертацията.

Интерес предизвиква съпоставителното проучване на облеклото на Н. И. Гаген-Торн за разкриване на етногенезиса му сред многобройните народности в широката географска област Поволжие – древен търговски маршрут и район на Куманското, Хазарското, Българското и Казанското ханство. В изследването са приведени примери от работите на българските етнографи Хр. Вакарелски и Д. Иванов, М. Велева, В. Шаренков, Ст. Л. Костов и Ив. Коев, като откритите многочислени паралели при облеклото и принадлежностите към него говорят не за случайни съвпадения, а за установени историко-културни връзки между предците на съвременните народи на Поволжието (предимно на чувашкия етнос) с предците на дунавските българи. Според Н. И. Гаген-Торн при угрофинските народи от Поволжието елементи от българското облекло са прониквали неедновременно и нееднакво в различните племенни групи, но поразителните сходства при ризата и високите забраждания с шапка и кърпа, както и формата на украсата им са неоспоримо доказателство за българско влияние (Гаген-Торн 1960: 225–227).

Историческата периодизация в изкуствоведските анализи на В. Наследникова, П. Димитрова-Попска и в етнологичните изследвания на М. Дечева, Д. Ганчева, Р. Ганева и др. е важна тема при представянето на облеклото като традиция и перспектива, тъй като наред с информацията за етнокултурната идентичност на носителите му то „носи и спомен за собственото си развитие“ (Дечева 2005: 40). Традиционното българско облекло, изпълняващо преди всичко етноконсолидиращи функции, в хода на трансформационни процеси преживява „изместването“ си чрез т. нар. запълване на „цивилизационни липси“ със задействането на бинарните опозиции Европа – Ориент, Запад – Изток, капитализъм – феодализъм, традиционно – индустриално, които включват иновационни събития с нахлуването на европейския моден стандарт, чужд на традиционната културна среда (Ганчева 2004: 158, 160).

Представените накратко етнографски, етнологични и изкуствоведски проучвания не само са източници на богат лексикален материал, но в голяма степен играят

комплексна роля за оформянето на идентификационната характеристика на българското народно облекло в етнокултурен, функционален и исторически аспект.

Академичният период на изследванията за названия на облекло може да определи своето начало с реферата на Ив. Шишманов „Към терминологията на българските народни носии“ (Шишманов 1933). Известният български учен обосновава необходимостта от по-обхватно и точно описание на националните, регионалните и локалните форми на народните костюми и нуждата от една нова наука, предложена с термина *форематология* (Шишманов 1933: 108). Като посочва значението на националните костюми в аспекта на народопсихологията, социалните тенденции и чуждите влияния, авторът потвърждава, че „носиите имат несъмнено свой собствен език и даже своите наречия“ (Шишманов 1933: 109). В подкрепа на този постулат малко по-рано Л. Милетич, за да установи в кои места населението е старо и в кои – ново, използва „по-сигурен способ – именно по наречието и по облеклото, и то главно облеклото на жените“ (Милетич 1902: 23). За систематичното научно проучване на народното облекло проф. Ив. Шишманов предлага как да се извършва с разработен план от 7 пункта. В заключение ученият привежда два примера на термините за народно облекло с думите *кабаница* и *кавад*, като отбелязва разпространението, сравнява формите и разглежда етимологията им (Шишманов 1933: 115–119). По отношение на изложеното в реферата си Ив. Шишманов посочва, че то е само малка част от по-големия му труд върху терминологията на българските народни носии (останал непубликуван), и подчертава, че този труд е принос към историята на материалната и отчасти на естетичната ни култура и към бъдещия български етимологичен речник (Шишманов 1933: 114–115).

Следващите проучвания за българската носия в Северна Македония (в района на Тетовско поле) на М. Арnaudов (Арnaudов 1938) и за мъжкото облекло на българите от епохата на Първото българско царство на Й. Иванов (Иванов 1941) продължават традицията със системното описание на облеклото.

Лингвистичните изследвания върху диалектните български названия за облекло и принадлежностите, свързани с него, не са многобройни, но съдържат ценен лексикален материал, който може да се възстановява във времето на своята употреба заедно с обясненията за настъпилите промени и влияния в езиков и социокултурен контекст; материал, който представя различни научни подходи на описание, включително и географското разпространение на названията.

Проучването на Т. Бояджиев (Бояджиев 1967) за диалектните названия на престилката в българския език с приложена лингвогеографска карта на събрания материал представя един от първите примери за анализ на терминологична лексика, свързана с облеклото. Авторът отчита общност във функцията и предназначението на престилката, но разнообразието ѝ по стил, направа, сезони и социално положение регистрира названия, които не се подчиняват на едни и същи диференциални признаци и които значително разчленяват общото название за реалията. Появата на две и повече названия се обяснява със заемане при смесване на населението, с въздействие и размяна на съседни носии, а там, където едно от названията е *престѝлка*, може да се допусне книжовно влияние. Въз основа на изследваните лексеми Т. Бояджиев отбелязва, че най-разпространените *престѝлка* и *фѹта* очертават съвпадение с някои важни лексикални изоглоси като *рѝза—кошѹл’а*, *стан—разбѹй* и др. (Стойков 1963: 111–112, цит. по Бояджиев 1967: 71) по направлението „северозапад – югоизток“, но със съществена особеност, че названието *фѹта* е разпространено и на територията на мизийските говори.

В научните си разработки З. Барболова проучва около 270 названия в ЛСГ „Забрадка“, като изследва етимологичната, словообразователната, семантичната, семиотичната и етнокултурната им характеристика. Авторката представя най-старите имена за забрадки като *кѣрна*, което значение е запазено не само в сърбохърватски и словенски, но се среща в албански, румънски и турски диалекти, вероятно заели названието от български. Резултатите от проучванията ѝ показват, че при именуването на различните видове забрадки основните мотивиращи фактори могат да бъдат: видът на плата или материята, от която е изработена забрадката; украсата; цветът; формата; начините на поставяне; символиката и предназначението; заемането от други езици и др. Анализираният богат езиков материал показва как повечето названия на една реалия попадат в пасивния фонд на лексикалната система, а след време изчезват или се преосмислят, което е „едно безспорно доказателство, че езикът не съществува извън културата, а културата от своя страна винаги намира някакъв израз в езика“ (Барболова 2006: 130).

Й. Захариева в дългогодишните си изследвания проследява развоя на названията за дрехи с оглед на установяването им в книжовния български език, като се опира на многоброен масив на писмени източници от времето на Българското възраждане, основно *Речникът* на Н. Геров и *Градивото за български речник* на К. Шапкарев. Последователното въвеждане на термините *форемна единица* и *форемно пространство*

се обосновава с научната постановка на Ив. Шишманов за форематологията като наука за дрехата (Захариева 2006: 28; срв. Шишманов 1933: 108), припомнена отново и от проф. Т. Ив. Живков (Живков 2000: 213, цит. по Захариева 2006: 29), като се подчертава съществената „дистанция между разбирането за дреха през Възраждането и разбирането за дреха в съвременния български език“ (Захариева 2006: 19). В понятийния апарат на изследването Й. Захариева включва и термина *полиморфия* – най-точната характеристика на книжовния език през Възраждането, която играе ролята на индикатор за наличието на форми и думи от различен произход (книжовни, традиционни и от различни диалекти) в период на различни типове преходности по пътя към установяването на книжовния език (Захариева 2006: 17), използван и за целите и задачите на дисертацията. При разпределяне на форемната лексика авторката представя една възможна класификация от 15 отделни форемни пространства и подпространства, разглежда семантиката на възрожденската форемна единица и обръща внимание на новите ѝ варианти като *панталон, жакет, жилетка, полка/пола* и др. с „пробивите на модерността“ (Захариева 2006: 88).

Проследените в дисертацията класификационни схеми показват облеклото като обект на изучаване от различни изследователски позиции: от установяването му в понятийния регистър на света (Халиг, Вартбург 1963) през разгръщането на семиотичното му съдържание (Барт 1991a, 1991b; Кочиева 2013) и социалната му идентификация в потребителското общество (Ильин 1998) до създаването на комплексна, неизоллирана и цялостна типология на система от подсистеми със специфични закономерности на формиране и функциониране (Давидова 2001a, 2001b), като са съдействали изборът ни да се насочи към обединяване на названията за облекло в тематични родово-видови групи за целите на настоящото изследване.

Специално внимание заслужават използваните в тази работа изследвания за чуждите думи в български – основно от италиански, френски и английски, на Л. Ванков, който въвежда термина *необходими заемки* (Ванков 1959: 215) и разглежда някои свързани с облеклото като *боти, блуза, сако, фанела, костюм, палто, рокля, панталон, жилетка, пуловер, калеври, фустан, салтамарка* и др. Етимологичните проучвания на заемки от други езици (Мирчев 1952; Парашкевов 1979, 2008; Кочева-Лефеджиева 2004; Моллова 1964; Рачева 1979; Кювлиева 1980; Филипова-Байрова 1969 и др.), както и стойностното изследване на чуждите думи в българската шивашка терминология на Н. Намеранов (Намеранов 1962) в голяма степен са подпомогнали настоящата разработка относно произхода на чуждите названия за видове дрехи и

принадлежности, тяхната миграция и „настаняване“ в българския език и народните диалекти.

Съществено значение за изучаването на названията за облекло в българските диалекти имат лексикографските трудове, които играят роля на идентификатори на състоянието на езика в определен период от неговото съществуване, на лексикалния облик на определен диалект или група диалекти, както и на езиковата картина в етнолингвистичен план (Геров 1975–1978; Шапкарев 2001; Младенов 1941, 1947, 1951; Стойков 1968; Младенов 1967; Антонова-Василева 1998; Антонова-Василева, Керемидчиева 2001; Китанова, Легурска 2008; Кирилова 2011; Легурска, Павлова, Китанова 2012; Витанова 2014, 2016; Керемидчиева, Кочева, Василева, Първанов, Сертова, Гаравалова, Чернева 2012; РРОДД 1974; РСДДБГ 1990; ИДРБЕ 2012; РНДКБ 2018 и др.), и заедно с публикуваните материали с диалектна лексика в сборниците и изданията на Института за български език при БАН в периода 1962–2020, Българския тълковен речник, 8-томния Български етимологичен речник и 15-томния Речник на българския език са съдържателни основания за лексикалното богатство на българския език от последните 170 години в неговото стилистично и функционално разнообразие, значителна част от които влизат в обхвата на тази дисертация, в езиковата база данни от названия, свързани с облеклата и тяхното изработване.

По отношение на проучването на лексиката за облекло подчертано внимание заслужава изпълняваният научен проект „Местно производство, облекло и езиково богатство (Принос към историческата лингвистика и антропологията на облеклото)“ с ръководител проф. д-р М. Димитрова (Облекло и езиково богатство 2018). Проектът цели да анализира комплексно и да въведе в научно обращение чрез електронно издание (изграждането на виртуална библиотека, базирана на уникална, създадена специално за нея база от данни) един непознат и неизследван масив от 1112 ръкописни страници, представящ по няколко сравнително еднотипни начина дрехите на различни социални и етнически групи в следосвободенска България по време на управлението на Стефан Стамболов в периода 1888–1889 г. Въпросният свод от документи е ценно свидетелство за състоянието на изграждащия се български книжовен език, в немалка степен за българските диалекти, както и за историческия ни речник, тъй като носителите на езика тогава дават актуална информация за формите, употребите, синонимите и значенията на дрехите, които битуват в същото време на определена територия (Лулейска 2017; Александрова, Димитрова 2018).

Научните трудове, концентрирани върху родопското наречие и лексика и рупските говори като цяло (Шишков 1887–1892; Милетич 2013; Стойчев 1965, 1970; Кабасанов 1956; Попстоилов 1979; Врабие 1974; Соболев 2001; Витанова 1986; Вачева-Хотева, Керемидчиева 2000; Радичев 2004; Антонова-Василева, Митринов 2011 и др.), са важни източници за настоящата разработка, тъй като основният събран материал е от Родопската област с реализирано собствено теренно проучване в с. Гела, Широколъшки район.

### III. КЛАСИФИКАЦИЯ НА НАЗВАНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ОБЛЕКЛАТА И ТЯХНОТО ИЗРАБОТВАНЕ (ЛЕКСИКОСЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

В **трета глава** от дисертацията е извършена тематична класификация на събрания материал от 1673 лексикални единици в българските диалекти на базата на ономаσιологичния подход, при който се изхожда от номинацията на един и същи факт от извънезиковата действителност, като се посочват всички названия за неговото изразяване. Изследваните названия са разпределени в шест групи – общи названия за облекло, названия за горно женско облекло, названия за горно мъжко облекло, названия за обувки и на принадлежности за обуване с три подгрупи, названия за накити с три подгрупи и названия за цветове на принадлежности за обличане, обуване и украса, като във всяка от тях са анализирани лексикално-семантичните и етимологичните им особености. В рамките на тематичния подбор на лексемите се представя и разпространението на всички названия, които се обединяват по предметно-логически критерии и които семантично принадлежат към конкретна група. Категоризацията на предметните имена се осъществява основно според еднаквата им функция и принадлежност с оглед на пол и възрастови особености. Общите характеристики, които определят мястото на названията и тяхното лексикосемантично развитие, се обобщават с изводи за всяка тематична група.

В настоящата приложна част на основата на тематична класификация лексемите от ЛСГ за облекло, обединена от общата си предметна съотнесеност към понятието ‘вещ, изработена от човека, предназначена за покриване или обличане върху тялото’, са разпределени в следните тематични групи (с избрани примери):

#### 1. Общи названия за облекло

- облекло, дреха – *дрѐа*, ШлР; *пъртъкѐш*’, Стр.; *руфѐт*, Кюст.;
- цялостен комплект облекло за определено селище (носия) – *џизда*, Стр.;
- набор от дрехи, чеиз (невестински дар, придан) – *багѐш*, ШлР; *прик’ѐ*, Стр.;
- набор от дрехи за покойник – *ру̀ба*, Батак, Пещер.; См.; Варн.; Благоевгр.; Петр.; Трън.; Кукуш;
- вехти или скъсани дрехи (износени) – *к’урд’уфѐ*, Зарово, Сол.; *на̀влек*, Стр.;

#### 2. Названия за горно женско облекло

- горна връхна дълга дреха – *вълник*, Тодорово, Плев.; *г’убета*, Никудин, Благоевгр.; *г’урдѝйа*, Силистр.; Костур.; *късачѐ* /до глезените/, Кюст.;

- горна къса дреха, до и над кръста, без ръкави – *елѐк'*, СрР; Ксанти.; Кукуш;
- горна дълга дреха, разтворена отпред по цялата ѝ дължина, ръкавна или безръкавна, обикновено предниците се закопчават в областта на гърдите, саичен тип облекло (видове – според кройката, тъканта, украсата, празнична или ежедневна) – *сайа̀, саг'а̀*, ЮЗ; *клашнѝк* /бяла вълнена, без ръкави/, Разл.;
- горна дълга дреха от домашен или фабричен вълнен плат, сукманен тип облекло, сукман (видове – според кройката, тъканта, украсата, празничен или ежедневен) – *вѝл'нѐник*, СрР; *фустан'*, Ивайлгр.; *шайа̀*, Радилово, Пещер.;
- рокля – *бинѝш*, Тръстеник, Плев.; *кафтан'*, См.; *рѝк'ие*, Ново село, Вид.;

### 3. Названия за горно мъжко облекло

- горна връхна дълга дреха, безръкавна или ръкавна, от дебел домашен вълнен плат (с или без качулка, за предпазване от дъжд) – *гѝн'а*, по долината на р. Марица;
- горна къса дреха, от домашнотъкан плат, разтворена отпред, с ръкави (видове – според кройката, дължината на ръкавите и украсата) – *дуламѝ*, ШлР; *копаран*, СрР;
- мъжки горни гащи (с широко дъно), от дебел вълнен плат (видове – според кройката, плата, цвета и украсата) – *демѝи*, Варник, Свилгр.; *патѝре*, См.; Мн.; Ард.; Ас.; Самоков; *чешѝри*, СрЗБ; *шалварѝ*, Разлог; Котл.; Дебър.;

### 4. Названия за обувки и на принадлежности за обуване

#### 4. 1. Названия за обувки

- лодковидни плитки кожени обувки, пристегнати с върви към крака (видове – според формата и материала) – *опѝнци*, СЗБ; *цървѝли*, Кула, Вид.; ИБ;
- мъжки кожени обувки – *кундѝри*, Стр.; Свилгр.; *калѝври*, Зарово, Сол.; СрР;
- женски кожени обувки – *еменѝи*, Самоков.; *панѝцѝ* мн. /по-стари/, ШлР;
- вехти обувки (износени, деформирани) – *пашмѝци*, Варн.; *хлепала̀*, Стр.;

#### 4. 2. Названия на принадлежности за обуване от тъкани, прежда и други материали

- чорапи (видове - според материала, изработката, дължината, орнаментиката, пола) – *зѝкита* мн., Царева кория, ВТърн.; *ка̀лци*, Свирачи, Ивайлгр.; *чурѝнци*, Габр.;

#### 4. 3. Основни части на обувки и на принадлежности за обуване

●стъпала, ушити от тънка кожа, дебел вълнен плат или изплетени от вълнена прежда – *дабàн'* /на домашни обувки и терлици/, ШлР; *пету̀на* /на терлици/, Стр.;

#### 5. Названия за накити

##### 5. 1.Общи названия за накити

●накит (общо название) – *гиздѝло*, СрР; *мержàне*, Род.; *на̀кита*, Стр.;

##### 5. 2. Названия на накити за главата и накити по дрехите

●сватбен висок накит във вид на коронка, с различна украса – *аскѝйа* /носен и от лазарки/, Варн.; Бург.; *сòкай*, Охрид; Струга; Прилеп; Дебър.; Кичев.;

●метален накит за косата и плитките – *дукàтник*, Стр.; *калѝм*, См.;

●накит от нанизани дребни парички, закачени на верижки, с религиозен символ (кръстче) или сребърна плочка (талисман) в средната част, окачван на двете рамена и носен на гърдите – *мандòкиру*, ШлР; *тъльсѝм*, Зарово, Сол.;

●сватбен или годежен наниз от златни пари, огърлица – *на̀нис алтòн'ѐ*, СрР;

##### 5. 3. Названия на накити за ушите и за ръцете

●накит за ушите, обици – *менг'ушѐ*, Брезн.; *обетка*, Велеш.; Костур.; *òбици*, *обицѝ*, Пд; СтЗ; Новозаг.; Слив.; *у̀шнички*, Мн., ЮИБ; *чърча̀ни*, Ореш, Свищ.;

●накит за китките на ръцете, гривна – *бѐлезѝк*, Дервент, Дедеаг.; *бурмалѝ*, Род.; *ентешѝ*, Кривня, Разгр.; Дупн.; *кòлбѝ*, Зарово, Сол.; *сърчѝ*, Рус.; Тутрак.;

●годежен пръстен – *менò*, Велгр.; *милòвен прѝстен*, Лилково, Пд; *ниша̀н*, Самоков; *раву̀н*, *рау̀н*, Прилеп; Костур; *раву̀нци прѝстени*, Банско;

#### 6. Названия за цветове на принадлежности за обличане, обуване и украса

●цвят (общо название) – *ба̀гра*, Бостиня, См.; *крàска*, Жеравна, Слив.;

●разноцветен, смес от цветове – *ка̀чури*, Стр.; *сѝпѝн*, Карл.; *сур*, Перник;

●бял цвят – *бѐл'ко*, *бѐлко*, ШлР; *млѝчав*, Ботевгр.;

●бледожълт цвят – *крѝмов*, Тръстеник, Плев.; *блет*, Видрар, Трън.; *рус*, Банат;

●розов цвят – *бел'асто*, Коприна, Лов.; *бимб'àну*, Зарово, Сол.;

●червен цвят – *г'у̀везно*, Дебър.; *кникàт*, Стр.; *кървен*, Граово; Костел, Елен.;

●лилав цвят – *мòрѝн*, Чепеларе, См.; *мòртопращена*, Стр.; *лѝл'аво*, ШлР;

●зеленикав цвят – *зелен'àв*, Василица, Ихт.; *мòдър*, Алдомировци, Соф.;

- светлосин цвят (небесносин) – *мàви*, зап.; *рùсф сùнф*, ШлР; *сùн'а блèда*, Соф.;
- кафеникав цвят (за естествен цвят на вълна) – *бòзинеv*, СрР; *лùсо*, Гюм.;
- сив, пепелив цвят – *плаф*, Ихт.; *сùн'о*, Кърналово, Благоевгр.; *сурул'àв*, Троян;
- черен цвят – *мор*, Велгр.; *мòр'ан*, Карабунар, Новопаз.; *ч'òрно*, *ч'òрко*, ШлР;
- тъмен цвят (неизчистен, неопределен) – *мургъл'àф* /за плат/, Зарово, Сол.;

Във всяка от шестте групи след класификацията на названията се разглежда лексикосемантичната им характеристика.

В изследването е направен опит да се разкрие системният характер на специализираната лексика за облекло, като се отчита нейната многоплановост. Във всяка тематична група се следват единни критерии в ономасиологичен и семасиологичен план за анализирането на лексикално-семантичните (при представяне на структурата и характера на значението на думите) и на етимологичните характеристики (при определяне на произхода на думите) на изследваните названия. При анализа тези критерии изграждат композиционна рамка за последователното разглеждане на самостоятелните лексеми и номинативните словосъчетания относително отделно във всяка тематична група. Определянето на семантичните признаци на лексемите разкрива тъждеството в значенията им като основа за тяхното обединяване и същевременно спомага да се изяви съществуващото различие между тях. Различните видове на интерпретираните в настоящото проучване форемни денотати обуславят диференциалните признаци на думите, които ги означават.

В ономасиологичен план се проследяват диалектните различия между членовете на образуваните лексикални редове във всяка тематична група въз основа на връзката им с определена семема, като се очертават три основни типа – структурни (лексемни, фонетични, граматични, словообразователни), териториални (по границите на ареала) и етимологични (при определяне на съотношението на домашни и заети думи с включване на противопоставяния на по-нови с по-стари названия), изразени чрез корелации в зависимост от характера на диференциалния признак, въз основа на които думите могат да се сравняват една с друга, да се отделят и да се обединяват и да образуват отношения на вариативност, разграничаване и тъждественост.

Смисловата природа на думите в хода на анализа се разкрива при разглеждането на семантичния обем (съвкупността от отделните им значения) и на семантичната структура (връзките между отделните им значения) в семасиологичен план, което дава възможност да се разграничи съдържанието на лексикалните единици по

диференциални признаци и да се определи тяхното смислово сходство и различие, както и да се оформят семантични опозиции по наличие или отсъствие на функциониращите в тематичните групи значения на названията в българските диалекти в съотношение с книжовния език.

Названията в представените тематични групи се разглеждат като домашни и заети от чужди езици, когато диференциален признак е произходът на думите (Младенов 1968: 270; Радева 1979б: 107). За проучването на произхода на думите в тематичните групи етимологичният анализ се осъществява върху извеждането на факти от родствени и други езици и разкрива историята на думите чрез завидетелствани древни форми и значения, както и на онези, изгубили мотивиращите си основи в съвременния език и претърпели фонетични, морфологични, словообразователни и семантични промени.

В тази глава на изследването като пример за лексикосемантичен анализ се представя статията за общи названия за облекло от дисертационния труд.

Общите названия за облекло се обособяват в тематична група от пет подгрупи.

Лексемите от тази група се намират в отношения на тъждественост и вариантност, а към всички други названия от тематичните групи в ЛСГ за облекло изразяват йерархични семантични отношения по общия си родов признак и могат да се определят като хипероними въз основа на приетия принцип на условност за разглеждане на фиксираните употреби на названията не в един и същи говор, а в макродиалектната система на българския език (вж. тук II. 1: 13; срв. Радева 1982: 20). За относителен лексикален инвариант се приема най-широко разпространеното общобългарско название *облекло*, а всички останали членове в рамките на формираните подгрупи се явяват негови лексикални варианти.

Между членовете на групата се изграждат родово-видови отношения, в които семантично ядро се явява прототипът на общото родово понятие чрез събирателното название *облекло*, около което се подреждат съответните видови общи названия. От една страна, образуваните лексикални редове в групата обединяват езиковите форми по отношение на изразените синонимни връзки между думите за означаване на един и същи обект, тоест на общия денотат, а от друга, се противопоставят помежду си по различни семантични признаци като 'родово – видово', 'част – цяло', 'мъжко – женско', 'делнично – празнично', 'старо – ново', 'домашно – чуждо' и др., което

предпоства „излизането“ им от „парадигматичния синонимен ред и придобиване на статуса на самостоятелни номинативни единици“ (Стоичкова 1995: 416).

Оформените няколко групи от общи названия за облекло по реда на представянето си реализират диференциация на обединяващия ги общ семантичен признак (СП) по наличие или отсъствие на диференциалния признак (ДП) за предназначение: обичайно (обикновено) – празнично (ритуално), напр. *дрѐа, портàли, рùхо* ‘облекло, дрехи’ – *гиздìло* ‘носия’; *òдѐр, прѐмена* ‘набор от дрехи, чеиз’; *рùба* ‘премяна за покойник’ и др.; и на ДП за състояние: обичайно (обикновено) – износено, напр. *дрìпи, партакѐш* ‘облекло, дрехи’ – *дрìпи, нàвлек* ‘вехти или скъсани дрехи’ и др., с което по-ясно се очертават точните граници на видовете общи названия.

Различните общи названия за облекло, обединени от единство в значението си, създават лексикални редове, като при повечето названия съотношението е семема – две и повече лексеми, напр. ‘набор от дрехи, чеиз’ – *калòп’, прик’è, рùба, снап’* и др., докато на семемата ‘набор от дрехи за покойник’ съответства лексемата *рùба* с фиксирано по-широко диалектно разпространение.

По-големият дял от общите названия са енокоренни думи, някои от които с повече фонетични варианти, напр. *прем’àна // прѐмена // премѐна // прѐмена; òдѐр // одàр // òдѐр; снап’ // снап // снап’* и др. Словообразователните варианти на част от общите названия за облекло: *дрѐшкѝ* /умал./ в Зарово, Солунско; *дрѐше* /умал./ в Банско; *дрѐшл’àк* мн. в Трънско и др., както и на повечето общи названия за вехти или скъсани дрехи: *дрìпел* в Тетевен; Кесарево, Великотърновско; Стакевци, Българчишко и Приморско, Бургаско; *дрìпи* в Кесарево, Великотърновско; *дрìпчица* в Хвойна, Асеновградско; *дрипушìни* във Воденско и др. оформят по-малки или по-големи ареали в пределите на българската езикова територия.

Единичните съставни наименования се представят от *гиздìлни дрìпе* ‘празнично облекло’ в Родопската област и *турлàчка прем’àна* ‘празнично облекло (за мъже)’ в Странджа, които освен с общия си семантичен признак ‘облекло’ са свързани помежду си и с диференциалния признак ‘традиционно облекло, носия’. Същевременно обаче тези названия се различават по един семантичен признак, в който е отразен съществен белег на означения обект – половата принадлежност. Родопските *гиздìлни дрìпе* са полово неопределени, докато странджанската *турлàчка прем’àна* е мъжка и описателно се представя като ‘турско гражданско облекло с широки потури’.

Най-чести проявления и по-разширен териториален обхват в рамките на цялата група отбелязват названието *дрìпи* и названието *рùба* с множество фонеморфологични

и словообразователни варианти, като към тях се присъединява и названието с по-тесен ареал *прем'ана*. Трите лексеми участват като постоянни членове в състава на няколко тематични подгрупи, в рамките на всяка от които съвпадат по лексикална семантика с другите названия. Семантичната им нееквивалентност проличава при противопоставяне на най-характерните семантични признаци, формиращи значенията в отделните лексикални подгрупи, в които същите лексеми формално битуват едновременно, напр. *ру̀ба* 'облекло, дрехи', 'традиционно облекло, носия', 'набор от дрехи, чеиз' и 'набор от дрехи за покойник'; *дрѝпи* 'облекло, дрехи', 'традиционно облекло, носия' и 'вехти или скъсани дрехи'; *прем'ана* 'облекло, дрехи (обикновено нови или празнични)', 'традиционно облекло, носия', 'набор от дрехи, чеиз'. С останалите си значения 'парцал' и 'кърпа' за *дрѝпи*, 'рокля' за *ру̀ба* и 'домашно тъкан плат за мъжки дрехи от чиста вълна' за *прем'ана*, (изразено с фонетичния вариант *прѐмена* в Костандово, Ракитово, Велинградско), названията се отнасят към други тематични групи, свързани с облеклото и неговото изработване. Наименованията *ру̀ба*, *дрѝпи* и *прем'ана* включват в семантичния си обем повече от едно значение и показват сложна семантична структура, с част от своите значения намират съответствия в различни говори и в книжовния език, но *дрѝпи* като най-общо название за дрехи присъства само в диалектната система на българския език, с широка употреба в рупските говори и може основателно да се определи като семантичен диалектизъм.

Мотивационните признаци (МП), залегнали при създаването на лексемите, онагледяват начина, по който се подбират характерните свойства на един или друг обект от обкръжаващата среда при назоваването им. Анализът на отличителните мотивационни белези разкрива вътрешната форма на думата, отношението между звуковата форма и вложеното в нея съдържание, което спомага за установяването на принципите на означение в тематичната група за общи названия за облекло. При общите названия за облекло мотивационните признаци в основите на мотивираните производни думи се разпределят в няколко групи:

1. Названия, мотивирани от названия за качествени характеристики на обекта (*гиздѝло* 'цялостен комплект облекло за определено селище (носия)' от същ. *гиздило* 'дреха или предмет за украса', прил. *гиздав* 'хубав, напет, спретнат, украсен' и гл. *гиздя* 'това, с което човек се гизди');
2. Названия, мотивирани от названия за количествени характеристики на обекта (*бага̀ш* 'набор от дрехи, чеиз' от същ. *багаж*; *партакѐш* 'облекло, дреха' от същ.

*партакеши* ‘вещи, багаж’; *такъм* ‘носия’ от същ. *такъм* ‘съвкупност от вещи и принадлежности за работа, комплект’);

3. Названия, мотивирани от названия за формата на обекта (*калòп* ‘набор от дрехи, чеиз’ от същ. *калп* ‘форма на изделие; модел, образец’ по външна прилика с формата на съставения куп от дрехи за чеиза);

4. Названия, мотивирани от названия на видове горни дрехи или допълнителни материали за украса на облеклото (*антерийа* от същ. *антерия* ‘вид горна дреха’; *вòлненик* от същ. *вълненик* ‘дреха от вълна; вид горна женска дреха’, произв. от същ. *вълна*, *пòтyри* от същ. *потури* ‘вид горни мъжки гащи с широко дъно’; *пàнделииште* ‘дреха’ от същ. *панделка* ‘лента от плат или прежда за украса’);

5. Названия, мотивирани от асоциативни връзки с названия за храни и хранителни продукти (*карантийа* ‘набор от дрехи, чеиз’ от същ. *карантия* ‘набор от вътрешности на животни за приготвяне на храна’);

6. Названия, мотивирани от названия за характерни действия (*нàвлек* ‘вехти или скъсани дрехи’ от гл. *влека* ‘дърпам, влача’).

Названията *òдèр*, *одàр*, *òдър* ‘набор от дрехи, чеиз’ на съвременния етап са заличили етимона на значението си и остават с неизяснени мотивационни признаци (срв. БЕР I: 343 и БЕР IV: 809–812).

В българските говори общите названия за облекло се разпределят на домашни и заети от чужди езици.

Най-разпространените общи названия за облекло и традиционно облекло в българските диалекти са *дрèха* и *носия*, чийто произход се свързва с развоя на праславянските форми *\*drebyxā* (или *\*drebyxā*) (БЕР I: 426–427) и *\*nasiti* от *\*nesti*, *nesq* (БЕР IV: 688 – 692). По-тесните названия *гиздѝло*, *гиздѝлка*, *гиздѝл’ни дрѝпе* и *òгизда* (от стб. *гызда* ‘накит, украса’) са се специализирали с означения за ‘носия’, като добавят ДП за ‘празничен комплект облекло’. Славянска по своя произход (срв. БЕР I: 241; Младенов 1941: 99; Фасмер 1986, I: 405), думата *гиздѝло* е поляризирила значението си в словашки – *ohyzdnost*’ и диал. *hyzd* ‘грозота, грозотия’, в чешки – *hyzd* ‘грозота’ и в полски – *gizd* ‘мръсотия, отвращение’, и става рядък пример за междуезикова енантиосемия (Рипка 1986). Установеното езиково явление поставя въпроса дали думите, проявяващи диаметрално противоположни значения, в същността си са били положителни, а впоследствие са придобили отрицателно значение, или се наблюдава обратният процес. Приведеният пример за т. нар. „поразителна

неопределеност“ опровергава твърдението на Ч. Шерцл, че „колкото един език е по-развит и народът, който го говори, по-образован, толкова по-ясно той е в състояние да разграничава различните понятийни категории“ (Стаменов 2013, цит. по Николова 2015: 684), и по-скоро показва богатството и динамиката на развитие на езика като цяло.

Засвидетелстваните имена за ‘облекло, дрехи (дреха)’ като *рѹхо* в Света Петка, Велинградско, *руво* в Куманско, *рѹо* в Софийско, *руд* в Банат и *орѹхо* в Самоковско освен фonomорфологичните си варианти представят интересен семантичен развой. От праславянската форма *\*ruha* пренасянето на значението ‘движимо имущество’, регистрирано в др. рус. *рѹхло*, върху облекло е характерно само за славяните (срв. БЕР VI: 355 и Фасмер 1987, III: 524), напр. словаш. *ručho* ‘облекло’; чеш. *roucho* ‘църковни одежди’; пол. *roucho*, сръхр. *рѹхо* ‘дреха’; рус. *рѹхо* ‘дреха’; словен. *ruho* ‘платно, чаршаф’. Названието *рѹхо* е заето в рум. *ruǎ* ‘бельо, долна дреха; (диал.) дрипа’ и в нгр. *роѹха* ‘дреха’. В етимологичните изследвания се отбелязва общият индоевропейски произход на лексемите за облекло *рѹхо* и *рѹба* (срв. БЕР VI: 345, 355, 358, 361), като пресечните точки в родословието им проличават при проследяване на дългия преход на активно употребяваното название за облекло *рѹба*, което чрез тур. *rubā* ‘дреха’ е заето от итал. *roba* ‘дреха’, а то от ствиснем. *roub* ‘плячка’ в нем. *Raub* ‘грабеж’ – ие. *\*reus-* <*\*reu-* (БЕР VI: 276, 332, 345). Названието *рѹба* е сродно освен с *рухо* и с *роба*, *руно*, *руша*, *рѹвѹм* (БЕР VI: 355).

Към домашните названия принадлежат лексемите: *вѹлненик*, *гиздѹло*, *дрѹпи*, *наѹвлек*, *ѹдѹр*, *прѹ’ана*.

Преобладаваща част от общите названия за облекло са турцизми: *карантѹйя* от тур. *kırıntı* ‘отломък, остатък; вътрешности на заклано животно’ (БЕР II: 239); *пѹтѹри* от тур. *potur* ‘вид горни мъжки вълнени гащи’ (БЕР V: 560); *партѹл’*, *парѹѹл’* от тур. *partal* ‘парцал’ (БЕР V: 74, 76); *посѹт’* от тур. *pusat* ‘оръжие; инструмент, оръдие’ (БЕР V: 537); *спан’* от тур. *esrar* ‘стока’ (БЕР VII: 382); *такѹм* от тур. *takım* ‘прибор; комплект; комплект принадлежности, комплект прибори; чибук’, диал. ‘цигаре’ (БЕР VII: 773–774).

От арабски или персийски произход чрез посредничеството на турски е навлязла думата, която се включва в почти всички тематични групи с различни означения за видове горно облекло, *антерѹя* чрез тур. *antari*, *entari*, *entary* ‘женска дреха, от едно парче плат; дълга връхна мъжка дреха в арабските страни’, възможно от араб. *antari* по

лично име на герой от арабски приказки *Antar* или *antari* ‘вид женска долна дреха’ (срв. БЕР I: 12; Младенов 1947: 27; Намеранов 1962: 230; Рачева 1979: 164; Александрова 2003: 99), както и общото наименование за облекло *pyfèt* чрез тур. диал. *ürfet*, *urfet*, *hirfet* ‘професия, изкуство, дело; общото название на различни занаяти’ от арабски *ħirfā* (БЕР VI: 354).

Лексемите *прѝк’ê* // *прик’è* ‘невестински дар, придан’ са заети от гръцки със същото значение (БЕР V: 713, 714, 716).

В ТГ за общи названия на облекло присъстват и названия от многократно заимстване, като най-често косвеното заемане на чужди думи става чрез турски и гръцки, напр. *ка̀лòп*’ чрез тур. *kalip*, *kalup* ‘форма за леене; нещо излято във форма; къс дърво, издялано като крак, за да се обтягат обуца’ от араб. *qalib* ‘форма за леене на метал; калъп за обувки’, а то от сгр. *καλόπους*, съставено от *καλόν* ‘дърво’ и *πούς* ‘крак’, т. е. ‘дървен крак’ (БЕР II: 179).

Включвайки се в състава на българските диалекти, нерядко чуждите названия се адаптират към особеностите на езиковата система, например названието *òрма* ‘носия’ (вероятно от итал. *arma* ‘съоръжение’, БЕР IV: 924) е съхранена форма в Добруджа и Разградско, а фонетичните ѝ варианти *вòрма* в Съчанли, Гюмюрджинско, и *хòрма* в Мала Азия.

Европейските заемки също участват в състава на общите названия на облекло, напр. *портàли* в Солунско, възможно пряко или опосредствано чрез нгр., сгр. *πόρτα* ‘врата’ от лат. *porta* ‘врата’ (БЕР V: 532); *ба̀гàш* в Широколъшкия район от фр. *bagade* (БЕР I: 24); *мàнта* в Никополско чрез рум. *mântă* ‘мантия’ от фр. *mante* ‘дълго женско наметало’, а то от лат. (срв. БЕР III: 655; Парашкевов 2008: 250-251); *партакèш* в Кесарево, Горнооряховско, възможно от нем. *Parteke*, умал. от фр. *part* ‘дял’ (БЕР V: 73); *пàнделии́те* в Долна Рикса, Монтанско, чрез рум. диал. *pandilka* ‘панделка’ от унг. *pantlika* също, а то от бав.-австр. *Bandl*, умал. от *Band* ‘лента, ивица, панделка’ (БЕР V: 41).

В по-ново време най-активно повсеместно се употребява и романската заемка за по-тясно означение за комплект от дрехи *костюм*, която е общобългарска.

Изводи:

1. В състава на тематичната група за общи названия на облекло се включват с определени граници на разпространение 68 изследвани лексеми, обединени от общото родово понятие ‘облекло’, които се противопоставят помежду си по

различни семантични признаци като ‘родово – видово’, ‘мъжко – женско’, ‘делнично – празнично’, ‘обикновено – износено’, ‘домашно – чуждо’.

2. На макродиялектно равнище повечето лексеми образуват многочленни лексикални редове (семема – лексеми) и са съпоставни, единствен пример за несъпоставен диалектизъм (семема – лексема) е названието с по-широко разпространение *ру̀ба* ‘набор от дрехи за покойник’.
3. Диалектните общи названия за облекло отразяват структурни (фонетични, словообразователни) и семантични особености (напр. *дрѝпи* ‘облекло’, Род.), неприсъщи на книжовния език. Основна част съставляват номинативните диалектизми, които имат съответствия в книжовния език и в други говори.
4. Според произхода на названията значителен дял получават ориенталските и европейските заемки, домашните думи са относително по-малко, като някои от тях отбелязват активна употреба и повсеместно разпространение, валидно и днес, напр. *дрèха* и *носия*.
5. Славянската по произход дума *гиздѝло* ‘цялостен комплект облекло (носия); накит, украса’ е поляризирала значението си в другите родствени езици и е рядък пример за междуезикова енантисемия.

## ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изучаването на лексикални единици от народните говори, свързани с облеклата и тяхното изработване, спомага да се установят характерни особености и тенденции в развитието на българската езикова система, както и да се проследят междудиялектните, книжовните и чуждите влияния с различна хронология, нееднакъв интензитет и граници на разпространение.

В настоящата разработка чрез прилагането на избрана теоретична рамка се организира и се описва лексикалният материал, върху който се фокусират езикови и неезикови особености на взаимоотношения и „превъплъщения“ между думи от българските диалекти в една относително самостоятелна предметна система, обхващаща многокомпонентния състав на облеклото. Възприетата позиция е провокирана от предмета и обекта на дисертационната работа – лексикосемантична характеристика с оглед на названията, свързани с облеклата и тяхното изработване.

Определена част от изследването отразява съвместното съществуване и взаимна връзка и зависимост между език и култура, като конструира в границите на народността езиково пространство, което по част от своите показатели определя мястото, спецификата и функционирането на названията, в създаването на единна и в същото време многостранна представа за обекта на изследване.

При анализа на лексиката за облекло, насочен към разгръщането на мотивационния ѝ потенциал, към разширяването и стесняването на семантичните ѝ предели, към миграционните езикови процеси и географските зони на разпространение в българските говори, се установява избирателният характер на номинационните процеси и значителната степен на детайлизация при названията в зависимост от важността на конкретни елементи от реалната действителност за носителите на даден диалект или на група диалекти.

От направеното проучване и постигнатите резултати следва обобщението, че са изпълнени задачите, поставени в увода на дисертацията, което доказва и реализацията на целта на изследването за изразени системни връзки в оформените лексикално-тематични групи за названия, свързани с облеклата и тяхното изработване, в българските диалекти по всички изследвани критерии – по отношение на формалните, лексикалните, семантичните и етимологичните характеристики на изучаваните лексеми.

В резултат на анализа на емпиричния материал се установяват следните **изводи**:

1. За целите на настоящата работа са изследвани 1673 лексикални единици, класифицирани в шест тематични групи – общи названия за облекло; названия за горно женско облекло; названия за горно мъжко облекло; названия за обувки и на принадлежности за обуване с три подгрупи; названия за накити с три подгрупи; названия за цветове на принадлежности за обличане, обуване и украса – разпределени с ареали на географски принцип.
2. На основата на приложено теоретично знание върху събран емпиричен материал последователно се установява, че езикът на облеклото отразява обективната реалност – бита на българския народ, неговата духовна култура и менталитет. Безпределното разчленяване на названията откъм различни модели, материи, украса, начини на изработване, ред на обличане, цветове, сезонно, делнично и празнично предназначение всъщност представя установеността на традиционното облекло, което изразява групова или по-тясна селищна принадлежност на определен колектив, носител на свое наречие в българското езиково землище.
3. Тематично групиранията названия се подреждат поотделно в относително еднакви системи от принадлежащи към тях обекти с характерните за тях качества, свързани с облеклото. Лексикалните единици се обединяват от единство в значението си, намират се в системни родово-видови отношения и се противопоставят по различни семантични признаци като ‘част – цяло’, ‘мъжко – женско’, ‘късо – дълго’, ‘старо – ново’, ‘обикновено – износено’, ‘зимно – лятно’, ‘делнично – празнично’, ‘домашно – чуждо’.
4. Семантичната тема на всяка група се определя от родовата сема, а видовата комплексно отразява както функционалната общност между обектите, така и допълнителни признаци, които ги отличават едни от други.
5. В ономаσιологичен план регулирано се образуват многочленни лексикални редове в съотношение семема – лексеми (съпоставни диалектизми) на макродиалектно равнище в изследваните тематични групи. Несъпоставните диалектизми, които се характеризират със съотношението семема – лексема, общо съставляват съвсем малка част (44 броя или 2,6% от всички названия), като едни са регистрирани само в един говор (‘горна дълга тясна дреха’ – *сакѹл’ка*,

Ас.), а други – в няколко диалекта (‘набор от дрехи за покойник’ – *ру̀ба*, Батак, Пещер.; См.; Варн.; Благоевгр.; Петр.; Трън.; Кукуш).

6. Централно място в изследването заемат номинативните (терминологични) диалектизми, които определят спецификата на диалектната лексика.

6.1. Основният състав от разглежданите названия могат да се определят като противопоставни диалектизми, тъй като означават специализирани понятия, за които има други лексеми в други диалекти и по-рядко книжовни съответствия, като изграждат хетеронимни отношения в междудиалектен план.

6.2. Непротивопоставните диалектизми, които нямат съответствия в книжовния език и в другите говори, са относително малко, но показват богатите изразни възможности на общонародния език (*куп̀рин’еница* ‘горна тънка копринена дреха, гарнирана с копринени конци („ламе“’) Къска, Дев.; *пудлуг̀ар* ‘подложка на цървул’, ШлР; *плеснѝк* ‘сватбено украшение за невеста от парче плат, обшито със стари монети, закрепя се край ушите’, Тодорово, Плев.; *турунджѝво* ‘тъмносиньолилаво’, Гнойница, Лом., и др.).

7. Диалектните названия отразяват структурно-семантични особености, неприсъщи на книжовния език, и в зависимост от тези специфики компактно се разпределят в тематичните групи от названия на фонетични (*сукм̀ан*, *чукм̀ан*, *чукм̀ан*), словообразователни (*трѐпка*, *треп̀ушка*, *трепер̀ушкѝ* ‘вид накит за глава’) и семантични диалектизми (*дрѝпи* ‘дрехи’, Род.; *сукм̀ан* ‘пола от бяло хасе’, Разл.; *санд̀али* ‘вид кожени цървули’, Българене, Лов., и др.).

8. При изследване на семантичната структура се отбелязват непроеизводни и проиеизводни диалектни названия в нееднакво съотношение. В сравнение с названията за горно женско (*венчѝлник* ‘сватбена рокля’) и за горно мъжко облекло (*дол̀актеник* ‘горна връхна мъжка дреха, с ръкави над или до лактите’) при названията за обувки и на принадлежности за обуване се отчита по-голям дял от непроеизводни и немотивирани думи (*кунд̀ури*, *еменѝи*, *кът̀ѐри* ‘вид обувки’ и др.). Повече общи названия за облекло (*гизд̀ило*, *прем̀’ана*), както и названията за накити (*прѝстен*, *грѝвни*, *обицѝ*) и за цветове (*кѝрвав*, *темен̀ужево*, *гъл̀’ѝбово*) са проиеизводни, в които се открива мотивиращата основа и деривационният формант.

- 8.1. За една част от названията номинативните белези са разпознаваеми при определяне на връзката им с денотата, което позволява да се изведат основанията за номинатива на думите по мотивационни признаци (*кас̀ак* ‘горна

къса женска дреха' (Стр.) от прил. къс 'с малък размер на дължина'; *бисерчета* 'накит за шията, наниз, огърлица' (Никудин, Благоевгр.) от същ. бисер 'перла', и др.). Характерният, но неравномерен процес при названията в тематичните групи за разкриване на мотивираността като същинска връзка с обекта и причина за назоваването се дължи на спецификата на проучваната диалектна лексика – от стари домашни и чужди езикови пластове и с пасивна употреба от синхронно гледище.

8.2. Друга част от названията функционират с производни значения, получени чрез семантична диференциация и вторични номинации на основата на метафоричния и метонимичния пренос (*корденица* 'костюм от кадифе, със силно плисирана пола и с горно елече, без ръкави, с презрамки', Кула, Вид.; *къдраф сукман* 'рокля, горна дълга женска дреха с дипли и чупки', Троян.; *копчелък* 'горна мъжка дреха без ръкави', Кръвеник, Севл.; *лустро* 'вид женски лачени обувки', Стр.; *тел* 'вид накит за глава', Дев.; *блак* 'розов', Костандово, Велгр.; и др.).

9. По отношение на семантичния обем названията са представени със значенията, с които те принадлежат към съответната тематична група.

9.1. По-голяма част от названията са еднозначни и са с тясно специализирано значение.

9.2. Някои названия се включват с отделни значения в различни говори в няколко тематични групи едновременно, което последователно се проследява при наименованията за горно женско и горно мъжко облекло (*антерийа*, *джамадан*, *дулъмà*, *забун*, *минтан*, *сайà*, *салтамàрка*, *фереджè* 'вид горна женска дреха' и 'вид горна мъжка дреха' и др.).

9.3. В обхвата на всяка тематична група е налице значително видово разчленяване при имената, като едно и също название се среща със значения за различни по вид дрехи, обувки, накити и качества в междудиалектен план (*абà* означава различни видове горни мъжки дрехи, къси или дълги, с несрещащи се или покриващи се предници, с или без ръкави; *пануци* изразява значения за обувки като общо название, вид обувки като пантофи, половинки обувки, отделни видове мъжки и женски обувки; *бурма* се среща като 'гривна' и 'пръстен', а *интишè* означава 'обици' и 'гривна'; *сур* се свързва с цветозначенията 'разноцветен', 'зеленикав', 'бозав', 'ръждивокафяв', 'сив, пепелив', 'сиво-бял', 'сиво-черен' и др.).

10. Изобилието от названия за цветове в системата на облеклото отразява характеристиките на обектите и спомага за тяхната идентификация. Експерименталното включване на диалектизми със значение за цвят към лексиката за облекло е опит да се използват признаците на денотатите за изучаването на десигнатите.
- 10.1. При проучването на имената за цвят на принадлежности за обличане, обуване и украса се проследяват всички възможни значения, с които те се срещат, и се показват общи закономерности с изследваната предметна лексика по отношение на образуването на лексикални редове (виненочервен цвят – *бòрдено, бордовò, вìнен, вин'àну, мòран, мòрна, моравìйа*), отразяването на структурни (*червèн, чървèн, цървèн*) и семантични диалектни особености (*рùса* ‘силнорозов’, Род.; *син бл'ад* ‘светлосин (за сукман)’, Ямб.; *плав* ‘кафяв’, Главановци, Лешниковци, Трън.; Чепино, Велгр.; и др.) и в известна степен на мотивираността на названията от имена с веществен характер (*ор'àхув* ‘кафяв’, Шиликовци, Елен.; *бъкър'ън* ‘меденочервен’, Зарово, Сол.; *карабàшеста* ‘естествено сива (за вълна)’, Горна и Долна Василица, Ихт.; *лàхнено* ‘зелен’, Раднево, СтЗ; *мàслен* ‘с цвят на маслина, масленозелен’, Троян.; Елен.; и др.).
- 10.2. В повече български диалекти напълно са съхранени живи цветоозначения от праславянски и прабългарски произход като *плав, рус, рùмен, руд, мòдър, сур* и др., по-голяма част от които не са запазени в съвременния български език.
11. В състава на лексиката за народно облекло, която отразява характерна сфера от материалната култура в по-отдалечена времева перспектива, се включват названия с различен произход.
- 11.1. Значителен дял получават ориенталските заемки при названията за горно женско облекло, за горно мъжко облекло и за обувки и принадлежности за обуване (*кафтàн, контòш, к'урдìйа, либадè, сàлта, терлìк, шàёк* ‘вид горни женски дрехи’; *абà, елèк, йамурлùк, сетрè, чепкèн* ‘вид горни мъжки дрехи’; *катòре, налèми, папùци, терлìци, чìзми, чорàпи* ‘вид вещи за обуване’ и др.).
- 11.2. По-малката част засвидетелствани европейски заемки за народно облекло в българските говори показва, че днес окончателно се е „настанила“ със значение на нови дрехи като *рокля, блуза, костюм, панталон, сако, палто, яке* и др. и измества названието *накити* с *бижу̀та*, а старите кожени *цървùли* с *галòши* ‘каучукови обувки за предпазване от дъжд и кал’.

- 11.3. Важна позиция заемат номинативните словосъчетания от смесен тип, някои от които по-динамични при замяната на стари с нови думи (*патѹрѣ* – *пантòл'ѣ*, СрР; *алтòн'ѣ* – *парѹ*, Зл.) или на стари заимствани с домашни названия (*г'ум'ушени ушники* – *срѣбрѣни ушники*, СрР).
- 11.4. Домашните думи преобладават при названията за накити (*в'ѣнѣц*, *пудбрàдник*, *кѹр'ѣшница*, *чѣлник*, *кусѹчник*, *грѹвни* и др.) и названията за цветове на принадлежности за обличане, обуване и украса (*б'ал*, *жлѹт*, *червѣн*, *зил'ѣну*, *сив*, *син*, *ч'òрно*, *пѣстѹр*, *шàрен* и др.). Общите домашни названия като *облеклò*, *дрѣхи*, *обѹвки*, *накити* и *цветовѣ* продължават своята активна употреба и в съвремието.
12. Диалектните различия в речниковия състав и пътищата им за възникване показват езиковата пѣстрота на българската лексикална система, в частност на названията, свързани с облеклата и тяхното изработване.
13. Представеният изследователски модел на анализ, съчетаващ теоретични и научно-методологически подходи, е продуктивен за извеждане на лексикално-семантични специфики със закономерен характер при предметни названия и е приложим за проучване на терминологична лексика в макродиалектната система на българския език.
14. Установените резултати и изводи въз основа на направеното научно изследване при изучаването на диалектни названия на принадлежности за обличане, обуване и украса могат да послужат за бъдещи проучвания на останалата част лично събрана специализирана лексика в тази област.

## Цитирана литература в автореферата

---

- Александрова 2003:** *Александрова, Сн.* Турски заемки за названия на облекло в българските говори. – Във: В поисках „ориентального“ на Балканах. Античность. Средновековье. Новое время, Институт славяноведения РАН, Москва, 2003, 98–101.
- Александрова, Димитрова 2018:** *Александрова, М., М. Димитрова* (СУ „Св. Климент Охридски“). Ръкописен извор за названия на дрехи от края на XIX век от Тополовградска околия. – В: Български и румънски–балкански отпечатък в славянското и романското наследство, София, 2018, 139–150; ISBN 978-619-7433-26-5 (pdf), <http://digilib.nalis.bg/xmlui/handle/nls/30582>
- Антонова-Василева 1998:** *Антонова-Василева, Л.* Речник на прилепския говор (по материали на Марко Цепенков). – В: Марко Цепенков. Фолклорно наследство. Т. 1, С., 1998, 383–498.
- Антонова-Василева, Керемидчиева 2001:** *Антонова-Василева, Л., Сл. Керемидчиева.* Кратък речник на диалектните думи. „Планета 3“, София, 2001.
- Антонова-Василева, Митринов 2011:** *Антонова-Василева, Л., Г. Митринов.* Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско. София, 2011.
- Антонова-Василева, Гаравалова 2012:** *Антонова-Василева, Л., Ил. Гаравалова.* Мястото на лингвогеографията при проучването на отличителните особености на българския език (Посвещава се на 100-годишнината от рождението на проф. Стойко Стойков). – В: Списание на БАН, кн. 6, 2012, 46–49.
- Антонова-Василева, Керемидчиева, Василева, Кочева 2014:** *Антонова-Василева, Л., Сл. Керемидчиева, Л. Василева, А. Кочева-Лефеджиева.* Дигитална карта на диалектната делитба на българския език. София, Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН, 2014, 130 с., [http://ibl.bas.bg/bulgarian\\_dialects/](http://ibl.bas.bg/bulgarian_dialects/)
- Арнаудов 1938:** *Арнаудов, М.* Названия на българската народна носия. – В: Родна реч, год. XI, книга 4, София, март–април 1938, 149–153.
- Банкевич 1985:** *Банкевич, В. В.* К вопросу о соотношении лексико-семантических и тематических групп. – В: Семантика слова и предложения. Ленинград, 1985, 30–35.
- Барболова 2006:** *Барболова, З.* Имената за забрадка в българския език. София, 2006.
- Барт 1991а:** *Барт, Р.* Система на модата. – Във: Въображението на знака (есета), София, 1991, 482–486.
- Барт 1991б:** *Барт, Р.* Писмената дреха. – Във: Въображението на знака (есета), С., 1991, 487–504.
- БДА 1988:** Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Встъпителна част. София, 1988.
- БДА 2001:** Български диалектен атлас. Обобщаващ том. I – III. Фонетика. Акцентология. Лексика. София, 2001.
- БЕР:** Български етимологичен речник. Т. I – VIII. С., 1971–2017.
- Бистрова, Капатрук 1980:** *Быстрова, Л. В., Н. Д. Капатрук, В. В. Левицкий.* К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов. – В: Научные доклады высшей школы. Филологические науки, № 6, Москва, 1980, 75–78.
- Богатириев 1971:** *Богатырев, П. Г.* Функция национального костюма в Моравской Словакии (превод на руски). – Във: Вопросы теории народного искусства, Москва, 1971, 297–366.
- Бородина, Гак 1979:** *Бородина, М. А, В. Г. Гак.* К типологии и методике историко-семантических исследований. На материале лексики французского языка. „Наука“, Ленинград, 1979.
- Бояджиев 1967:** *Бояджиев, Т.* Диалектни названия на някои части на облеклото. Названия на престилката в българския език. – В: Език и литература, Кн. 6, С., 1967, 69–75.
- Бояджиев 2002:** *Бояджиев, Т.* Българска лексикология. „Анубис“, София, 2002.
- Вайсгербер 1962:** *Weisgerber, L.* Grundzuge der inhaltbezogenen Grammatik. Düsseldorf: Schwann, 1962.

- Вакарелски, Иванов 1941:** *Вакарелски, Хр., Д. Иванов.* История на облеклото. София, 1941.
- Ванков 1959:** *Ванков, Л.* Към историята на италианските заемки в български 1762–1860. – В: Годишник на Софийския университет, Филологически факултет, Т. 52/2, 1959, 201–321.
- Вачева-Хотева, Керемидчиева 2000:** *Вачева-Хотева, М., Сл. Керемидчиева.* Говорът на село Зарово, Солунско. София, 2000.
- Велева 1956:** *Велева, М.* Български народни носии. Наука и изкуство, София, 1956.
- Велева 1963:** *Велева, М.* Българската двупрестилчена носия. София, 1963.
- Велева 1969:** *Велева, М.* Българската народна носия в Източните Родопи. – В: Народностна и битова общност на родопските българи, София, 1969, 57–115.
- Велева, Лепавцова 1960, 1974, 1979, 1988:** *Велева, М., Е. Лепавцова.* Български народни носии. Т. 1., София, 1960; Т. 2., София, 1974; Т. 3., София, 1979; Т. 4., София, 1988.
- Вендина 2001:** *Вендина, Т. И.* Введение в языкознание. Высшая школа, Москва, 2001.
- Виноградов 1953:** *Виноградов В. В.* Основные типы лексических значений слова. – Във: Вопросы языкознания, № 5, 1953, 3–29.
- Витанова 1986:** *Витанова, М.* Говорът на село Еникьой (Кръстополе), Ксантийско. Автореферат на дисертация за получаване на научната степен „кандидат на филологическите науки“. С., 1986.
- Витанова 2012:** *Витанова, М.* Човек и свят. Лингвокултурологични проучвания. София, 2012.
- Витанова 2014:** *Витанова, М.* Лексикалната система на говора на с. Еникьой (Кръстополе), Ксантийско. – В: Българска реч, кн. 2, София, 2014, 48–54.
- Витанова 2016:** *Витанова, М.* Етнолингвистичен речник на народната медицина. – В: За словото – нови търсения и подходи. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Е. Пернишка. Изд. на БАН „Проф. М. Дринов“, София, 2016, 120–123.
- Врабие 1974:** *Врабие, Ем.* Из лексиката на говора в с. Широка лъка, Девинско. – Във: В памет на проф. Ст. Стойков (1912–1969). Езиковедски изследвания. София, 1974, 285–292.
- Гаген-Торн 1960:** *Гаген-Торн, Н. И.* Женская одежда народов Поволжья (материалы к этногенезу). Чебоксары, 1960.
- Гак 1971:** *Гак, В. Г.* К проблеме гносеологических аспектов семантики слова. – Във: Вопросы описания лексико-семантических систем языка, сборник статей ст. Ч. I., Москва, 1971, 104–110.
- Гак 1971б:** *Гак, В. Г.* Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. – В: Семантическая структура слова. Психоллингвистические исследования. Отв. ред. А. А. Леонтьев. „Наука“, Москва, 1971, 76–89.
- Гак 1972:** *Гак, В. Г.* К проблеме семантической синтагматики. – В: Проблемы структурной лингвистики, Москва, 1972, 367–395.
- Гак 1976:** *Гак, В. Г.* К диалектике семантических отношений в языке. – В: Принципы и методы семантических исследований, сборник статей, Москва, 1976, 89–101.
- Ганева 2003:** *Ганева, Р.* Знаците на българското традиционно облекло. София, 2003.
- Ганчева 2004:** *Ганчева, Д.* Западноевропейски влияния в облеклото на българите от Разград през втората половина на XIX век – семантичен израз на етнокултурните идентификационни процеси в обществото (по материали от периодичния печат). – В: Известия на Регионален исторически музей Русе, т. 8, Русе, 2004, 158–168.
- Генчев 1980:** *Генчев, Ст.* Названието и мястото му в характеристиката на обичая. – Във: Въпроси на етнографията и фолклористиката, София, 1980, 190–195.
- Геров 1975–1978:** *Геров, Н.* Речник на българския език с тълкуване речите на български и руски. Фототипно издание. Част 1–6, София, 1975–1978.
- Грънчарова 2002:** *Грънчарова, К.* Един архаичен елемент от традиционното народно облекло. По материали от средното течение на Струма. – В: Известия на Исторически музей Кюстендил, т. VI, 2002, 49–55.

- Гулига, Шенделс 1976:** Гулига Е. В., Шендельс Е. И. О компонентном анализе значимых единиц языка. – В: Принципы и методы семантических исследований. Москва, 1976, 291–314.
- Давидова 2001а:** Давидова В. В. Опыт системного рассмотрения костюма. Серия „Symposium“, Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. Выпуск № 12/ К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Материалы международной научной конференции, 18 мая 2001 г., Санкт-Петербург, 2001, 287–290.
- Давидова 2001б:** Давидова В. В. Костюм как феномен культуры. Автореферат диссертации. Санкт-Петербург, 2001, <<http://www.dissercat.com/content/kostyum-kak-fenomen-kultury>>
- Дапчева 1986:** Дапчева, Й. Някои проблеми при изследването на семантични полета. – В: Годишник на ИЧС, т. VI, 1986.
- Дечева 2005:** Дечева, М. Етнология на облеклото в България – традиции и перспективи. – В: Българска етнология, бр. 3–4, София, 2005, 37–41.
- Живков 2000:** Живков, Т. Ив. Увод в етнологията. Пловдив, 2000.
- Захаријева 2006:** Захаријева, Й. Явното и скритото в думите за дрехи през Българското възрождение. София, 2006.
- Златанова 1970:** Златанова, Р. За някои семантични особености на лексиката в говора на с. Смочево, Кюстендилско. – В: Известия на Института за български език, Книга XIX, 1970, 763–769.
- Иванов 1941:** Иванов, Й. Облеклото у старите българи. – В: Родина, кн. III, 1941, 1–12.
- Ильин 1998:** Ильин, В. И. Поведение потребителей. Сыктывкар, 1998, <http://www.globalmedia51.ru/old/50behaviourofconsumers.pdf>
- ИДРБЕ 2012:** Идеографски диалектен речник на българския език. Т. I. А – Д. София: Български бестселър – Национален музей на българската книга и полиграфия, 2012.
- Кабасанов 1956:** Кабасанов, Ст. Говорът на село Момчиловци, Смолянско. – В: Известия на Института за български език, Кн. IV, София, 1956, 5–101.
- Керемидчиева, Кочева, Василева, Първанов, Сертова, Гаравалова, Чернева 2012:** Керемидчиева, Сл., А. Кочева, Л. Василева, К. Първанов, З. Сертова, Ил. Гаравалова и Р. Чернева. Еркеч – паметта на езика. Традиции и устойчиви тенденции в един архаичен български говор – говора на с. Еркеч (днес Козирино), Поморийско. Изд. „Мултипринт“, С., 2012, 300 с.
- Кирилова 2011:** Кирилова, Й. Пастирската терминология в Софийско. „Знак’94“, Велико Търново, 2011, 274 с.
- Китанова, Легурска 2008:** Китанова, М., П. Легурска. Тематичен речник на термините на народния календар. АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 2008.
- Косериу 1990:** Косериу, Е. Лекции по общо езикознание. „Наука и изкуство“, София, 1990.
- Кочев 1980:** Кочев, Ив. Десигнати, свързани с домашния бит като ономасиологичен мотив на десубстантивни словообразователни формации. – Във: Въпроси на етнографията и фолклористиката, София, 1980, 159–163.
- Кочев 1984:** Кочев, Ив. Основното диалектно деление на българския език. – В: Помагало по българска диалектология (препечатана статия), София, 1984, 31–42.
- Кочева-Лефеджиева 2004:** Кочева-Лефеджиева, А. Немски лексикални заемки в българските говори. София, 2004.
- Кочиева 2013:** Кочиева, М. Семиотичен анализ на модата като културен феномен. – В: Стъпки от началото, е-том II, <<https://naum.slav.uni-sofia.bg/liliseries/diss/2013/5>> <[https://naum.slav.uni-sofia.bg/sites/default/files/lili\\_series\\_diss\\_5\\_1\\_kochieva.pdf](https://naum.slav.uni-sofia.bg/sites/default/files/lili_series_diss_5_1_kochieva.pdf)>
- Кръстева-Ножарова 1969:** Кръстева-Ножарова, Г. Българската народна носия в Западните Родопи. – В: Народностна и битова общност на родопските българи, София, 1969, 119–149.
- Кузнецов 1980:** Кузнецов, А. М. Проблемы компонентного анализа в лексике. Москва, 1980.
- Кузнецов 1988:** Кузнецов, А. М. Методы сопоставительного изучения языков. „Наука“, М., 1988.

- Кювлиева 1980:** *Кювлиева, В.* Морфологична адаптация и асимилация на турски заемки – съществителни и прилагателни – в българския език. – В: ИИБЕ, кн. XXIV, 1980, 78–136.
- Легурска 2002:** *Легурска, П.* Анализ на предметните имена в руския и българския език (теоретични проблеми). – В: Българско езикознание. Кн. 3. Проблеми на българската лексикология, фразеология и лексикография. София, 2002, 89–149.
- Легурска, Павлова, Китанова 2012:** *Легурска, П., Н. Павлова, М. Китанова.* Човешкият живот – раждане, сватба, погребение. Тематичен речник на българската семейна обредност. АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 2012.
- Лулейска 2017:** *Лулейска, И.* Един неизследван извор от края на XIX век. Принос към описанието на значенията на думи, назоваващи дрехи. – В: Език и литература, № 3–4, София, 2017, 223–232.
- Марева 2005:** *Марева, Т.* Архивните снимки като извор за промените в родопското женско облекло през първите десетилетия на XX век (по материали от Средните Родопи). – В: Българска етнология, бр. 3–4, София, 2005, 50–61.
- Маринов 1994:** *Маринов, Д.* Народна религиозна вяра и религиозни народни обичаи. С., 1994.
- Милетич 1902:** *Милетич, Л.* Старото българско население в Североизточна България. С., 1902.
- Милетич 1984:** *Милетич, Л.* Единството на българския език в неговите наречия. – В: Помагало по българска диалектология (препечатана статия), София, 1984, 20–30.
- Милетич 2013:** *Милетич, Л.* Родопските говори на българския език. „Изток–Запад“, София, 2013.
- Мирчев 1952:** *Мирчев, К.* За съдбата на турцизмите в българския език. – В: Известия на Института за български език, кн. 2, 1952, 117–127.
- Михайлова 1983:** *Михайлова, Ганка.* Функция на народните носии. – В: Българска етнография, II, София, 1983, 267–281.
- Михайлова 1985:** *Михайлова, Гургана.* Системни отношения в лексиката. – В: Известия на Института за български език, кн. XXVI, 1985, 151–178.
- Младенов 1941:** *Младенов, Ст.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София, 1941.
- Младенов 1947:** *Младенов, Ст.* Речник на чуждите думи в българския език (с обяснения за потекло и състав). Трето допълнено издание, „Хемус“, София, 1947.
- Младенов 1951:** *Младенов, Ст.* Български тълковен речник с оглед към народните говори. Т. I. (А–К). София, 1951.
- Младенов 1967:** *Младенов, М. Сл.* Лексиката на ихтиманския говор. – В: Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. III, София, 1967, 3–196.
- Младенов 1968:** *Младенов, М. Сл.* Типове лексикални различия в източните български говори (По материали от БДА, т. I, II). – В: Славистичен сборник. София, 1968, 261–271.
- Младенов 1969:** *Младенов, М. Сл.* Лингвистична география. – В: Български език. Кн. 4–5, С., 1969.
- Младенов 1978а:** *Младенов, М. Сл.* Роль лексических данных в диалектном членении болгарского языка. – В: Восточнославянское и общее языкознание, Москва, 1978, 66–71.
- Младенов 1978б:** *Младенов, М. Сл.* Диалектните лексикални различия и причините за тяхното появяване. – В: Славистичен сборник. София, 1978, 223–228.
- Младенов 1981:** *Младенов, М. Сл.* Отражение на елементи от народния мироглед в езика. – В: Българска етнография. Кн. 1, София, 1981, 39–51.
- Моллова 1964:** *Моллова, М.* Относно ориенталските заемки в „Български тълковен речник“. – В: Български език, 1964, № 6, 534–539.
- Мутафчиев 1971:** *Мутафчиев, Р.* Анализ на лексиката по семантични полета. – В: Език и литература, № 2, 1971, 27–38.

- Намеранов 1962:** *Намеранов, Н.* Чужди думи в професионалния говор на българските шивачи. – В: Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. I, София, 1962, 219–240.
- Николова 2015:** *Николова, Магдалена.* Примери и начини за класификация на езиковия феномен енантиосемия в английския и българския език. – В: Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, Том 53, Кн. 1, Сб. А, Филология, Пловдив, 2015, 683–690.
- Облекло и езиково богатство 2018:** *Димитрова, М. и екип.* Научен проект „Местно производство, облекло и езиково богатство (Принос към историческата лингвистика и антропологията на облеклото)“ на СУ „Св. Климент Охридски“ и Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, <http://vestiarium-bg.eu/>
- ОЛА 2015:** Общеславянски лингвистически атлас. Серия Лексико-словообразователна. Выпуск 10. Народные обычаи. Отв. ред. Т. И. Вендина, Москва – Санкт-Петербург, 2015.
- Павлова 1995:** *Павлова, Н.* Диалектология и етнокултура. – В: Българистични студии, София, 1995, 121–126.
- Парашкевов 1979:** *Парашкевов, Б.* За произхода на думите сако и шушон. – В: Български език, Кн. 4, 1979, 329–331.
- Парашкевов 2008:** *Парашкевов, Б.* Етимологични дублети в българския език. Енциклопедичен речник на думи и имена с единно лексикално първоначало. София, 2008.
- Пернишка 1982:** *Пернишка, Ем.* Лексиката като система. – В: Българско словно богатство. Т. 3, София, 1982, 5–8.
- Пернишка 1993:** *Пернишка, Ем.* За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена. София, 1993.
- Попстоилов 1979:** *Попстоилов, А.* Село Зарово, Солунско. Историко-фолклорно и езиковедско изследване. Ред. Костадин Динчев, София, 1979.
- Покровски 1896:** *Покровский М. М.* Семасиологические исследования в области древних языков. Москва, 1896.
- Порциг 1934:** *Porzig, W.* Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. – В: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, Bd. 58, 1934, 70–97.
- Радева 1979а:** *Радева, В.* За някои различия между книжовната и диалектната лексика. – В: Помагало по българска лексикология. София, 1979, 280–285.
- Радева 1979б:** *Радева, В.* Селскостопанската лексика на централния балкански говор. – В: Българска диалектология. Проучвания и материали. Кн. IX. София, 1979, 79–222.
- Радева 1982:** *Радева, В.* Лексикалното богатство на българските говори. София, 1982.
- Радичев 2004:** *Радичев, Р., Г. Паликъщов, Г. Радичев.* Широка лъка и говорът на широколъчани. София, 2004.
- Райкова 1981:** *Райкова, М.* Традиционното женско облекло в Девинско. – В: Българска етнография, год. VI, кн. 1, София, 1981, 31–38.
- Райкова 1986:** *Райкова, М. (съставител).* Традиционното народно облекло от Средните Родопи. Окръжен исторически музей – Смолян, 1986.
- Рачева 1979:** *Рачева, М.* За заемките от арабски произход в българския език. – В: Помагало по българска лексикография, София, 1979, 161–167.
- Рипка 1987:** *Рипка, И.* За някои специфични черти в концепцията на общонародния диалектен речник. – Доклад, представен на българо-словашката конференция в ИБЕ при БАН, 28–29.IX.1987.
- РНДКБ 2018:** *Барболова, З., М. Симеонова, М. Китанова, Н. Мутафчиева, П. Легурска.* Речник на народната духовна култура на българите. „Наука и изкуство“, София, 2018, 504 с.
- РРОДД 1974:** Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. Под редакцията на Ст. Илчев, София, 1974.

- РСДДБГ 1990:** *Мъжлекова, М.* Речник на старобългарски думи в днешните български говори. Изд. на БАН, Институт за български език, София, 1990.
- Смирницки 1954:** *Смирницкий, А. И.* К вопросу о слове (проблема „тождества“ слова). – В: Труды Института языкознания АН СССР, Москва, 1954, 3–49.
- Соболев 2001:** *Соболев, А. Н.* Болгарский широколышский говор. Синтаксис. Лексика духовной культуры. Тексты. Biblion Verlag, Marburg an der Lahn, 2001.
- Сороколетов, Кузнецов 1987:** *Сороколетов Ф. П., О. Д. Кузнецов.* Очерки по русской диалектной лексикографии. „Наука“, Ленинград, 1987.
- Стаменов 2013:** *Stamenov, M.* Enantiosemy as a Phenomenon of Language (in Bulgarian). November, 2013. <[https://www.researchgate.net/publication/258925463\\_Enantiosemy\\_as\\_a\\_Phenomenon\\_of\\_Language\\_in\\_Bulgarian](https://www.researchgate.net/publication/258925463_Enantiosemy_as_a_Phenomenon_of_Language_in_Bulgarian)>
- Стернин 1985:** *Стернин, И. А.* Лексическое значение слова в речи. Воронеж, 1985.
- Стоичкова 1995:** *Стоичкова, Л.* Към въпроса за номинативните диалектизми в лексиката на бесарабските българи. – В: Българите в Северното Причерноморие, Том 4, бр. 1, УИ „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 1995, 415–421.
- Стойков 1963:** *Стойков, Ст.* Основното диалектно деление на българския език. – В: Славянска филология, Т. III, Доклади, съобщения и статии по езикознание. София, 1963, 105–119.
- Стойков 1968:** *Стойков, Ст.* Лексиката на банатския говор. – В: Трудове по българска диалектология, Кн. 4, София, 1968, 326 с.
- Стойков, Младенов 1971:** *Стойков, Ст., М. Сл. Младенов.* Упътване за проучване лексиката на местен говор. София, 1971.
- Стойков 1993:** *Стойков, Ст.* Българска диалектология. София, 1993.
- Стойчев 1965:** *Стойчев, Т.* Родопски речник. – В: БДПМ, 2, 1965, 119–314.
- Стойчев 1970:** *Стойчев, Т.* Родопски речник. – В: БДПМ, 5, 1970, 153–220.
- Теллалова 1995:** *Теллалова, С.* Българските диалекти и етнокултурните региони. – В: Българистични студии, София, 1995, 158–161.
- Тодоров 1984:** *Тодоров, Цв.* Принос към методика на диалектологията. – В: Помагало по българска диалектология (препечатана статия), София, 1984, 269–294.
- Тодорова 1972:** *Тодорова, Ел.* Семантична характеристика на прилагателните за линеен размер. – В: Български език, № 1–2, 1972, 38–46.
- Тодорова 1977:** *Тодорова, Ел.* Въпросът за лексиката като система в съвременното езикознание. – В: Български език, Кн. 1, 1977, 3–14.
- Толстой 1968:** *Толстой, Н. И.* Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии. – В: Славянское языкознание. VI Международный съезд славистов (Прага, авг. 1968 г.). Доклады советской делегации. Москва, 1968, 339–365.
- Трир 1931:** *Trier, J.* Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: die Geschichte eines sprachlichen Feldes. Heidelberg, 1931.
- Трубецкой 1925:** *Трубецкой, Н. С.* Вавилонская башня и смешение языков. – В: Наследие Чингисхана. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока. Берлин, 1925; препечатана статия на: <http://gumilevica.kulichki.net/TNS/tns13.htm>
- Уфимцева 1968:** *Уфимцева, А. А.* Слово в лексико-семантической системе языка. Москва, 1968.
- Фасмер:** *Фасмер, М.* Этимологический словарь русского языка. Т. I – IV. Москва, 1986–1987.
- Филин 1957:** *Филин, Ф. П.* О лексико-семантических группах слов. – В: Езиковедски изследвания в чест на Стефан Младенов. София, 1957, 523–538.
- Филипова-Байрова 1969:** *Филипова-Байрова, М.* Гръцки заемки в съвременния български език. София, 1969.
- Хаджийски 2002:** *Хаджийски, Ив.* Бит и душевност на нашия народ. Т. 1, София, 2002.

- Халиолчев 1978:** *Халиолчев, Хр.* Диалектната лексика в тълковния речник на националния език. – В: Славистичен сборник, София, 1978, 163–170.
- Халиг, Вартбург 1963:** *Hallig, R., W. von Wartburg.* Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographie. Berlin, (zweiten auflage), 1963.
- Цонев 1984:** *Цонев, Б.* История на българския език. Т. I. „Наука и изкуство“, София, 1984.
- Шапкарев 2001:** *Шапкарев, К.* Градиво за български речник, София, 2001.
- Шишков 1887–1892:** *Шишков, Ст.* Родопски старини. Кн. I. Пловдив, 1887; Кн. II. Пловдив, 1888; Кн. III. Пловдив, 1890; Кн. IV. Пловдив, 1892.
- Шишманов 1933:** *Шишманов, Ив.* Към терминологията на българските народни носии (реферат, четен в Академията през 1928 г., докладван от М. Арnaudов през март 1933 г.). – В: Списание на БАН, Книга XLV, 1933, 107–120.
- Шмельов 1964:** *Шмелев, Д. Н.* Очерки по семасиологии русского языка. „Просвещение“, Москва, 1964.
- Шмельов 1973:** *Шмелев, Д. Н.* Проблемы семантического анализа лексики. На материале русского языка. „Наука“, Москва, 1973.
- Шрам 1981:** *Шрам, А. Н.* Структурные типы лексических значений слова (На материале качественных прилагательных). – Вв: Филологические науки, № 2, 1981, 58–64.
- Щерба 1940:** *Щерба, Л. В.* Опыт общей теории лексикографии. – В: Изв. ОЛЯ АН СССР, № 3, Москва, 1940, 89–117.

## Списък на съкращенията

### Географски райони, териториални диалекти и автори

|                                   |                                |
|-----------------------------------|--------------------------------|
| Айтос. – Айтоско                  | Дев. – Девинско                |
| Ард. – Ардинско                   | Дедеаг. – Дедеагачко           |
| Ас. – Асеновградско               | Добр. – Добруджа               |
| Бабаеск. – Бабаескийско           | Добрич. – Добричко             |
| Балч. – Балчишко                  | Дос. – Доспатско               |
| Белен. – Беленско                 | Дрян. – Дряновско              |
| Белогр. – Белоградчишко           | Дупн. – Дупнишко               |
| Белослат. – Белослатинско         | Елен. – Еленско                |
| Берков. – Берковско               | зап. – западни говори          |
| БЕТ – Българска езикова територия | Зл. – Златоградско             |
| Благоевгр. – Благоевградско       | ЗБ – Западна България          |
| Босилегр. – Босилеградско         | Ивайлгр. – Ивайловградско      |
| Ботевгр. – Ботеградско            | ИБ – Източна България          |
| Брезн. – Брезнишко                | ИРод. – Източни Родопи         |
| Бург. – Бургаско                  | ИТ – Източна Тракия            |
| Варн. – Варненско                 | Ихт. – Ихтиманско              |
| Велгр. – Велинградско             | Казан. – Казанлъшко            |
| Велеш. – Велешко                  | Карл. – Карловско              |
| Вид. – Видинско                   | Корчан. – Корчанско            |
| Врач. – Врачанско                 | Костур. – Костурско            |
| ВТърн. – Великотърновско          | Котл. – Котленско              |
| Габр. – Габровско                 | Крумовгр. – Крумовградско      |
| ГДелч. – Гоцеделчевско            | Ксант. – Ксантийско            |
| Гевгел. – Гевгелийско             | Кукуш. – Кукушко               |
| Геров – Найдено Геров             | Кул. – Кулско                  |
| Годеч. – Годечко                  | Кюст. – Кюстендилско           |
| ГОрях. – Горнооряховско           | Лов. – Ловешко                 |
| ГТош. – Генералтошево             | Лом. – Ломско                  |
| Гюм. – Гюмюрджинско               | Луковит. – Луковитско          |
| Дебър. – Дебърско                 | Л. Каравелов – Любен Каравелов |

Лъкин. – Лъкинско  
Мн. – Маданско  
Макед. – Македония  
Малгар. – Малгарско  
МТърн. – Малкотърновско  
Момчилгр. – Момчилградско  
Монт. – Монтанско  
Н. Хайтов – Николай Хайтов  
Никопол. – Никополско  
Новозаг. – Новозагорско  
Новопаз. – Новопазарско  
Омурт. – Омуртагско  
Оряхов. – Оряховско  
Павлик. – Павликенско  
Пазар. – Пазарджишко  
Панаг. – Панагюрско  
Перн. – Пернишко  
Петрич. – Петричко  
Пещер. – Пещерско  
Пирд. – Пирдопско  
Плев. – Плевенско  
Пд – Пловдивско  
Помор. – Поморийско  
Попов. – Поповско  
Пресл. – Преславско  
Пресл. планина – Преславска планина  
Провад. – Провадийско  
Провад. плато – Провадийско плато  
Първ. – Първомайско  
Радом. – Радомирско  
Разл. – Разложко

Разгр. – Разградско  
Род. – Родопска област  
Рус. – Русенско  
Самоков. – Самоковско  
Санд. – Санданско  
Свилгр. – Свиленградско  
Свищ. – Свищовско  
Сев. Добр. – Северна Добруджа  
Севл. – Севлиево  
Сев. Макед. – Северна Македония(област)  
СБ – Северна България  
СЗ – северозападни говори  
СЗБ – Северозападна България  
СИБ – Североизточна България  
Силистр. – Силистренско  
Слив. – Сливенско  
См. – Смолянско  
Сол. – Солунско  
Соф. – Софийско  
СрЗБ – Средна Западна България  
СрСБ – Средна Северна България  
СрР – Средни Родопи  
Стр. – Странджа  
Тервел. – Тервелско  
Тетев. – Тетевенско  
Тревн. – Тревненско  
Троян. – Троянско  
Трън. – Трънско  
Тутрак. - Тутраканско  
Търг. – Търговищко  
Харман. – Харманлийско

Хаск. – Хасковско

Царибр. – Царибродско

Чаталдж. – Чаталджанско

Чепин. – Чепинско

Чипров. – Чипровско

Чирп. – Чирпанско

Чорлен. – Чорленско

ШлР – Широколъшки район

Шум. – Шуменско

ЮЗ – югозападни говори

ЮЗБ – Югозападна България

ЮЗ Родопи – Югозападни Родопи

ЮИБ – Югоизточна България

ЮИТ – Югоизточна Тракия

ЮТ – Южна Тракия

Ямб. – Ямболско

### **Справка за приносните моменти в дисертационния труд**

1. Представеното по-цялостно научно изследване върху диалектни названия, свързани с облеклата и тяхното разработване, не е извършвано досега в лингвистичен аспект.
2. Проследено е развитието на известни теории в историята на лингвистичната наука и на изследвания в българската диалектология и въпреки всички различия в научните хипотези на преден план лексиката и езикът като цяло се представят като система от системи, което служи за контекст при анализа на диалектните лексикални единици.
3. Езиковата база данни от названия в българските говори съдържа обемен лексикален материал, лично събиран от теренна работа и от архиви и публикувани източници, създавани в неедин времеви интервал от период над сто години.
4. За първи път е направен опит да се систематизира на тематичен и лингвогеографски принцип кръг лексика, характеризираща българския етнос като цяло, която в известна степен показва съотношението между езика и народната култура, взаимодействието им и различните видове кореспонденции между тях.
5. Изградена е типологична рамка за класификация на названията по тематични групи и е предложен единен модел от системно-структурни параметри, обхващащи особености на лексиката и семантиката, за разкриване на степента на системност при диалектна терминологична лексика, което е състоятелна основа и перспектива за цялостно изследване на езика на облеклото.

### Списък на публикациите по темата на дисертацията

1. **Турски заемки за названия на облекло в българските говори.** – В: Балканские чтения 7. Тезисы и материалы. В поисках „ориентального“ на Балканах. Античность. Средновековье. Новое время. Москва: Институт славяноведения РАН, 24 – 26 марта 2003, с. 98 – 101.
2. **Названия за облекло в Средните Родопи. Из работата по тематичния въпросник.** – В: Исследования по славянской диалектологии. Терминологическая лексика материальной и духовной культуры славян. Выпуск 10. Москва: Институт славяноведения РАН, 2004, с. 204 – 211; ISBN: 5-7576-0160-4.
3. **Названия за накити. Лексикална характеристика.** – В: Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография. В памет на проф. дфн Кети Анкова-Ничева. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2008, с. 265 – 271; ISBN: 978-954-322-166-0.
4. **Западноевропейские заимствования для названий одежды в болгарских говорах.** – В: Балканские чтения 8. Тезисы и материалы. В поисках „западного“ на Балканах. Предварительные материалы. Москва: Институт славяноведения РАН, 22 – 24 ноября 2005, с. 153 – 156; ISBN: 5-7576-0181-7.
5. **Названия за обувки и на принадлежности за обуване в българските говори.** – В: Scientific Researches of the Union of Scientists in Bulgaria – Plovdiv. Series B. Natural Sciences and the Humanities. Vol. VI, Plovdiv, 2006, с. 102 – 107; ISSN 1311-9192.
6. **Названия за цветове в българските говори.** – В: Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, том 44, кн. 1, сб. А, 2006 – Филология, Пловдив, 2006, с. 145 – 151.  
Електронно списание LiterNet, 20.10.2007, № 10 (95) <[http://litenet.bg/e-zine/07\\_10.htm](http://litenet.bg/e-zine/07_10.htm)>. [https://litenet.bg/publish20/s\\_aleksandrova/nazvaniia.htm](https://litenet.bg/publish20/s_aleksandrova/nazvaniia.htm)
7. **Турски заемки за названия на облекло и принадлежности към него в българските говори (тематично-съпоставителен обзор).** – В: Паисиеви четения. Международна славистична конференция. Интеркултурният диалог – традиции и перспективи. Езикознание. Пловдив, 27 – 28 ноември 2008 г., Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, том 46, кн. 1, сб. А, Пловдив, 2009, с. 250 – 259; ISSN 0861-0029.  
Електронно списание LiterNet, 10.07.2010, № 7 (128) [https://spisanie.litenet.bg/10\\_07.htm](https://spisanie.litenet.bg/10_07.htm)  
[https://litenet.bg/publish20/s\\_aleksandrova/turski\\_zаемki.htm](https://litenet.bg/publish20/s_aleksandrova/turski_zаемki.htm)

### Участия в конференции

1. Доклад на тема: **Турски заемки за названия на облекло в българските говори** – Международна конференция *Балканские чтения 7. Тезисы и материалы. В поисках „ориентального“ на Балканах. Античность. Средновековье. Новое время* в Института по славянознание към РАН, Москва, 24 – 26 март 2003 (публикуван).

2. Доклад на тема: **Названия за накити. Лексикална характеристика** – Трета международна конференция *Лексикология, фразеология и лексикография (В памет на проф. дфн Кети Анкова-Ничева)*, София, 14 – 16 май, 2004 (публикуван).
3. Доклад на тема: **Названия одежды в болгарских говорах** – XIV колоквиум за *млади езиковеди* в Лоденица, Словакия, 8 – 10 декември, 2004.
4. Доклад на тема: **Названия за обувки и принадлежности за обуване в българските говори** – *Балканска конференция за млади учени*, 16 – 18 юни, 2005, Пловдив (публикуван).
5. Доклад на тема: **Западноевропейские заимствования для названий одежды в болгарских говорах** на Международната конференция *Балканские чтения 8. Тезисы и материалы. В поисках „западного“ на Балканах* в Института по славянознание към РАН, Москва, 22 – 24 ноември 2005 (публикуван).
6. Доклад на тема: **Названия за цветове в българските говори** – Международна конференция *Паисиеви четения 2006*, Пловдив, 12 – 14 октомври, 2006 (публикуван).
7. Доклад на тема: **Турски заемки за названия на облекло и принадлежности към него в българските говори (тематично-съпоставителен обзор)** – Международна славистична конференция *Паисиеви четения 2008. Интеркултурният диалог – традиции и перспективи*, Пловдив, 27 – 28 ноември, 2008 (публикуван).